

EN ETOLOGISK TILGANG
TIL PERSONLIGHEDSUDVIKLING
– Bowlby-Ainsworths tilknytningsteori

Inger Bernth

Ved et enestående samarbejde udviklede Bowlby og Ainsworth deres tilknytningsteori fra 1950'erne. Et menneskebillede, hvor independens kræver afvikling af dependens, afløses af en opfattelse, hvor tilknytning og selvtillid udvikles samtidigt. Det er, når man føler sig sikker på, at hvis man kommer i knibe, er der et menneske med større ressourcer, som man kan søge hjælp hos, og som vil og kan opfatte ens appel om hjælp (en tilknytningsperson), at man mest frejdigt begiver sig ud i verden. Dette gælder fra vuggen til graven. Artiklen beskriver teoriens udvikling incl. dens forhold til psykoanalyse og dens baggrund i etologien. Udblik til empiri og aktuelle problemstillinger:

Med denne overskrift har jeg respekteret grundholdninger hos begge teoriens udviklere, John Bowlby (1907-1990) og Mary S. Ainsworth (1913-1999). Den centrale teoretiske baggrund er etologien med den Darwinistiske udviklingslære som fundament, og Bowlby modsatte sig på det bestemteste, at der skulle være en »Bowlby-skole.« Han sagde, at når først et system af ideer bliver identificeret med et bestemt navn, så bliver en sådan forfatters skrifter betragtet som bibler. Dette er imod videnskabens væsen. (Marrone 1998). Det er også gennemgående i Ainsworths skrifter, at hun forventer videreudviklinger og præciseringer og imødeser dem med interesse. Overskriften er titlen på deres egen takkeartikel i anledning af en pris fra Den amerikanske psykologforening. (American Psychologist, 1978).

Imidlertid er tilknytningsteorien blevet tiltagende trendy, og det kunne se ud som om en del, der hopper med på vognen, ikke helt forstår dens centrale punkter, som der ikke kan rokkes ved, hvis man vil påberåbe sig tilhørsforhold til teorien. Derfor kan det måske være nyttigt at se på dens baggrund og udviklingshistorie.

Hovedtanken er udtrykt ganske klart igennem mindst de seneste 30 år:

»Der er stadig flere erfaringer, der tyder på, at mennesker i alle aldre er lykkeligst og udnytter deres evner med størst udbytte, når de stoler på, at som baggrund er der et eller flere mennesker, som man kan regne med og

som vil komme til hjælp, hvis der skulle opstå vanskeligheder. Denne person, som man stoler på, også benævnt tilknytningsperson, forsyner sin partner med en sikker base at operere ud fra.« (Bowlby 1973).

»Tilknytningspersonens tilgængelighed er hvad tilknytningsystemet er indstillet på hos større børn og voksne. Dette afhænger af kognitive processer: a) troen på at der er åbne kommunikationslinier til tilknytningsfiguren, b) at der er fysisk tilgængelighed og 3) tilknytningsfiguren vil reagere, hvis man henvender sig om hjælp« (Bowlby 1980 i Ainsworth 1990)

» ...socialforskere ser nu mere klart, at den parate tilgængelighed til en kendt person, som man stoler på vil reagere hjælpsomt, når man beder om det, er et af de mest værdifulde sociale goder. Intet giver os mere tiltro til at kunne udnytte vores egne evner til det yderste end bevidstheden om, at når vi er i knibe, er vi ikke alene« (Bowlby 1982 citeret i Clulow 1991 fra forord til Clulow-bog 1982).

»En tilknytning er et følelsesmæssigt bånd og derfor kan en tilknytningsperson aldrig helt udskiftes eller erstattes af en anden, selvom der også er andre, som man er knyttet til. I tilknytninger, hvor det gælder andre følelsesmæssige bånd, er der et behov for at bibeholde nærhed, og kval ved uforklarlig adskillelse, glæde eller fryd ved genforening og sorg ved tab. Men der er et kriterium for tilknytning, som ikke nødvendigvis findes ved andre følelsesmæssige bånd. Det er at man søger at opleve tryghed og glæde i forholdet til partneren. Hvis og når en sådan tryghed og glæde findes, kan individet bevæge sig ud fra den sikre base, som partneren udgør og have mod på at gå i gang med andre aktiviteter« (Ainsworth 1991).

Dette indebærer et skift i perspektiv i synet på menneskers relationer med hinanden.

Der er her ikke længere tale om at se uafhængighed og afhængighed som to modpoler, hvor større uafhængighed er forudsætningen for større selvstændighed eller autonomi. Tværtimod opfattes tryk tilknytning som forudsætning for frit at kunne bevæge sig ud i verden og frejdigt undersøge og handle i den. Begreber som dependens og independens betegner egenskaber, som udelukker hinanden.

I tilknytningsteorien erstattes de af tilknytning og selvtillid, som antages at udvikles samtidigt, således at en tryk tilknytning indebærer større selvtillid, mindre hjælpeløshed og større beredskab til at indgå i tilfredsstillende relationer med andre. Det er når man føler sig sikker på, at hvis man virkelig kommer i knibe, er der et menneske med større ressourcer, som man kan søge hjælp hos, og som vil og kan opfatte ens appel om hjælp, at man mest ubekymret kan bevæge sig ud i ukendte områder. Dette gælder fra vuggen til graven.

Det er fjernt fra de udviklingsteorier – hverdags og akademiske –, hvor udviklingen bevæger sig mod stadig større selvstændighed for jeget, stadig mere bestemmelse af egen vilje og ikke af andres og dermed stadig større ansvarlighed for eget liv og handlinger. Denne tænkemåde har rod i fri-

hedstankerne, som kom så stærkt frem omkring 1800-tallets begyndelse.

Filosoffen Kant (1724-1804) skrev: »Det skrig, der høres fra et netop født barn, har ikke tonefald som en klage, men lyder som indignation og vakt harme... formentlig fordi det vil bevæge sig og føler sin manglende evne dertil som en lænke, der berøver det dets frihed« Det er barnets jeg, der føler denne utåleligt indskrænkede frihed, selvom det endnu ikke har nogen bevidsthed derom. Men som den store sprogforsker Otto Jespersen skriver: »Men Tyskere vilde ikke være Tyskere, om ikke de gjorde et stort Nummer ud af Anvendelsen af Ordet jeg, idet de betragter den som det første Tegn på Selvbevidsthed, på at Barnet bliver sit eget jeg bevidst og derom kan der skrives mange smukke Ord. Ja, J.G. Fichte (1762-1814) fejrede ikke sin Søns Fødselsdag, men den Dag da han første gang sagde Ich om sig selv«.

Det fuldt udviklede jeg, som har afviklet barndommens dependens af opvækstfamilien (navnlig faderen – det drejede sig her om hankøn) er forudsætningen for, at den voksne frit kan indgå forbindelser med andre på ligeværdig basis. Som oftest ansås det for vanskeligt og pinefuldt at opgive den dependente situation, hvor andre synes at opfylde ens ønsker og behov uden at man selv behøver at gøre en indsats.

Dette er den underforståede baggrund for de kontinentale udviklingsteorier fra den klassiske psykoanalyse og til dens videreudviklinger som hos Erik Erikson og objektrelationsteoretikerne.

Men også på den anden side af den engelske kanal, i England og USA, hylder man selvstændighed og independens. Ganske vist betragter man her dependensen som resultat af omverdenens påvirkninger i overensstemmelse med det empiristiske grundlag. Snarere end at bestræbe sig på at fremme frigørelsen, søger man at undgå, at afhængigheden overhovedet fremelskes.

Specielt i den nordamerikanske kultur har man altid været parat til at omsætte teori og ideologi til praktiske handleanvisninger.

Et slående eksempel findes i en bog med opdragelsesråd skrevet af Behaviorismens grundlægger John B. Watson (som senere fortrød denne bog og i øvrigt var bedre end sit rygte). Han skrev 1928 om faren ved for megen moderkærlighed, som fremkaldte en »overbetning« hos barnet, som ville ødelægge dets voksentilværelse og medføre både ægteskabsproblemer og forstyrrelser i hormonsystemet (hormoner var nyopdagede). Mødre må lære ikke at trøste og ynke børnene, når de har slået sig, men først og fremmest at holde sig væk. Han anbefaler praktisk et indhegnet område, hvor barnet kan færdes borte fra moderens vagtsomme øje. »Hvis Deres hjerte er for ømt og De absolut må iagttage barnet, så lav et kikhul, som De kan bruge uden at blive set, eller brug et periskop«.

Men hvor meget anderledes dette end kan lyde end tonerne fra kontinentet, er målet det samme: et lykkeligt barn, frit som luften, uafhængigt, men som har let ved at lege og arbejde med andre og oven i købet et originalt barn.

Og budskabet når barnet i dagligdagen. Ikke blot når forældrene følger eksperternes råd og giver barnet sin egen seng og måske også værelse lige fra starten, hvilket man under andre kulturelle forhold nærmest betragter som børnemishandling, men også de mange gange, hvor det tilskyndes til eller roses for »at være stor«, når det ikke piver når noget gør ondt, når det klarer noget på egen hånd, når man spørger til dets ønsker og når det bliver kritiseret for at »abe efter« (ikke et menneske værdigt). Man skal kunne klare tingene selv.

Men der er tiltagende utilfredshed med og mistillid til denne opfattelse Eksistensen af et enestående og selvberørende selv som det nødvendigvis højeste udviklingsmål er blevet mindre selvfølgerlig. Hertil har bidraget kendskab til andre kulturer, interesse for »feministiske værdier« og på det helt nære plan, at mange selv har mærket, at nok var det måske helt fint at forsøge at »realisere sig selv« og stå fast på egne krav, men hvis det betød en forringelse af mere personlige relationer til andre mennesker, så gik alligevel noget væsentligt og grundlæggende i livet tabt. De andre betyder ikke blot snærende bånd og hindringer for selvudfoldelse, men også følelsesmæssig tilfredsstillelse og udvidelse af ens livsindhold med nye, måske uanede muligheder.

Vi vil imidlertid gerne have i både pose og sæk. Det ideelle mål udtrykkes fint af Emde i en artikel med titlen »Autonomi med forbundet« (1991), som beskriver træk af udviklingen hos børn i 2-3-års alderen, den alder der traditionelt har været betragtet som den, hvor jeget begynder at hævde sin selvstændighed, hvoraf det tidligere gængse navn »trodsalderen« eller »selvstændighedsalderen«.

Emde er ligesom Bowlby uddannet i den psykoanalytiske tradition og hører til de stadig flere inden for traditionen, som betragter dens syn på udvikling fra dependens til independens som kritisabel.

Tilknytningsteorien forbinder netop udviklingen af tilknytningen til en bestemt person (eller få personer) med udviklingen af selvtilid, der også tillader individet at kaste sig ud i udforskningen af omverdenen og at turde gå i gang med de opgaver, det støder på.

Ideologisk synes denne teori derfor som en gave i et kulturelt miljø som vores i dag, hvor man hverken vil give afkald på betydningen af nære følelsesrelationer til andre mennesker eller på individets frejdige omverdensinteresse og selvforvaltning.

Hertil kommer, at teorien kan være grundlag for afledninger, som kan efterprøves empirisk med metoder, der er anerkendte inden for den akademiske psykologi, som man finder den i faglige tidsskrifter. Den har her klart et forspring for andre psykoanalytiske teorier, fordi psykoanalysens data fra behandlingssituationer har svært ved at blive anerkendt uden for psykoanalytiske kredse. Det er oftest umuligt at gentage undersøgelsessituationen på en tilfredsstillende måde, og selve de ord man beskriver med er tit så teoriafhængige, at det er svært at vide, hvad der egentlig fore-

gik (Hvad gjorde barnet faktisk, når der står, at dets adfærd var ødipal eller regressiv?).

Da Bowlby og Ainsworth mødtes i London i 1950 blev grunden lagt til et enestående frugtbart samarbejde, som fortsatte resten af deres liv.

Bowlby havde studeret naturfag i Cambridge og taget kurser hos psykologen Bartlett, kendt for sin forskning om hukommelse. Bartlett talte om hukommelseskemaer og ønskede virkelighedsnære hukommelsesforsøg.

Bowlby arbejdede derefter på et par frie skoler, den ene for vanskelige børn. Der var på det tidspunkt en mangeartet reformskolebevægelse (nogle kender måske endnu A.S. Neills Summerhillskole). Reformpædagoger var ofte interesserede i psykoanalyse og omvendt. Her i landet udgav psykoanalytikerens Sigurd Næsgaard en bog om »Moderne skoletanker«, og var også med ved starten af »Kursus for småbørnspædagoger«.

Mange år senere sagde Bowlby, at det var det halve år i hans liv, hvor han lærte mest. Særligt to drenge gjorde indtryk på ham. Den ene var »følelseskold« og undgik følelsesmæssig tilknytning til andre. Den anden fulgte Bowlby overalt og fik tilnavnet »Skyggen«.

En ven overtalte ham til at studere medicin, og han arbejdede længe på en *child guidance* klinik. Her havde han mødregrupper og udførte, hvad der måske var den første analytiske gruppeterapi. Mht mødrene opdagede han, at når de fik talt om deres egen barndoms smerte, havde de det meget lettere med deres børn.

Dette faldt godt i tråd med de interesser, han altid nærrede for forebyggelse.

Da Ainsworth kom, var Bowlby i fuld gang med at skabe et specielt forskningsprogram på Tavistockklinikken i London – Han havde tidligt været optaget af, at børn, som i deres opvækst manglede en stabil tilknytning til moderen, eller hvis forbindelse med hende var blevet afbrudt, syntes at få alvorlige problemer i personlighedsudviklingen.

Han var nu ved at pejle sig ind på, hvad det egentlig var, der var så vigtigt i dette tidlige mor-barn forhold.

Bowlby havde fået sin psykoanalytiske uddannelse hos Melanie Klein-gruppen. Han fandt det imidlertid uacceptabelt, dels at man opfattede hvad han så som patienternes legitime appel om hjælp som beklagelig dependens, som de skulle tvinges ud af, dels at deres beretninger om, hvad der var overgået dem, skulle betragtes som udtryk for deres sygelige eller infantile fantasier. Man forklarede ham indtrængende, at det var en begynderfejl at tro på, hvad patienten fortalte, og at mangan godtroende terapeut var hoppet med på patienternes fantasier. Bowlby var overbevist om, at de faktiske familieforhold også spillede en rolle, og at ikke alt var fantasi-spind. I et tilfælde ønskede han at behandle en syg mor, som han klart anså som en belastning for barnet, men dette forbød man ham. Børns vanskeligheder skyldtes udelukkende deres egne fantasier, mente man. Dette var en udløber af reaktionen på Freuds tilbagetrækning af anklagen mod de

pæne borgerfædre i Wien for incest, som han først anså for reel og siden som et udslag af patienternes fantasier, en problemstilling som dukkede op igen, da en del nordamerikanske stater forlængede forældelsesfristen for forbrydelser og gråhårede børn kunne sagsøge deres gamle forældre (Bowlbys læreanalyse varede 7 år og hans analytiker Joan Riviere klagede over, at han aldrig godtog hendes forklaringer uden videre. Melanie Klein var hans supervisor).

Disse to temaer, accepten af appel om hjælp og af hvad patienterne siger, er gennemgående i Bowlbys værker og de gentages insisterende i det allersidste Bowlby skrev (Bowlby 1991. Han afleverede korrektoren lige inden sin død).

Det var således en dyb sympati med og respekt for patienterne tillige med en overbevisning om, at psykoanalysen måtte kunne gøres videnskabelig, der lå bag hans bestræbelser.

Han fandt både Melanie Kleins teori og empiri helt uvidenskabelig. Desuden var psykoanalysen under pres fra den stadigt mere indflydelsesrige Behaviorisme, som truede med at gøre store dele af psykologiens fænomenerverden usynlig (og endda uden for hvad rigtig videnskab kan give sig af med). Han stillede sig da den opgave at lave en teori, der kan rumme »alle de fænomener som Freud gjorde opmærksom på, f.eks. kærlighedsrelationer, adskillelsesangst, sorgproces, (psykisk) forsvar, vrede, skyldfølelse, depression, traume, emotionel frakobling, sensitive perioder tidligt i livet – og at tilbyde et alternativ til den traditionelle metapsykologi i psykoanalysen«. (Han fandt, at indlæringssteoriens begrebsverden var for begrænset).

Han oprettede derfor sin egen forskningsafdeling, hvor han ville undersøge, hvordan mor-barn forholdet udvikles i den virkelige verden, og hvordan små børn reagerer på adskillelse fra deres mor. Det var dette han var i gang med, da Ainsworth ankom til London fra Canada.

Ainsworth havde studeret i Toronto, hvor Blatz udviklede en »trygheds- eller sikkerhedsteori« (*security*) som lagde vægt på dels at barnet måtte udvikle en tryk dependens til forældrene for at kunne begive sig ud i verden, dels at voksne burde have en moden dependens. Han udviklede en tryghedsskala som Ainsworth dog fik skrupler ved, fordi den ikke tog højde for de psykiske forsvarsprocesser, som kunne få folk til at fremstå som mere trygge, end de egentlig var. I sin disputats beskrev Ainsworth familien som »den sikre base«, hvorfra barnet vovede sig ud i verden.

Både Bowlby og Ainsworth måtte afbryde den faglige vej de var slået ind på for at bidrage til krigsindsatsen, og begge blev udkommanderet til at deltage i psykologiske undersøgelser mhp. udvælgelse af militært personel – en nyskabelse inden for den anvendte psykologi, som også kort efter krigens afslutning satte sine spor i Danmark.

For begge betød det skærpet opmærksomhed over for kravene til psykologiske test og for begge betød det kontakter, som senere fik betydning. Bowlby traf Hargreaves, måske tilknytningsteoriens mest ubesungne helt.

Han var blevet leder af WHO's psykologiske afdeling og havde givet Bowlby den opgave at undersøge følgerne af børns opvækst uden for hjemmet. (Hargreaves havde åbenbart et usædvanligt øje for unge talenter og nye forskningsområder). Dette tillod Bowlby dels at sætte sig ind i litteraturen, dels at opsøge en del kontakter. Den deraf resulterende bog (*Børn uden hjem*) gjorde Bowlbys navn kendt og respekteret, og det blev lettere for ham at få bevillinger. Hargreaves skaffede således penge til den stilling, som Ainsworth fik hos Bowlby.

Ainsworth, som var fulgt med sin mand til London, blev gjort opmærksom på det ledige job hos Bowlby af en af sine tidligere kammerater i det militære hjælpekorps (Ainsworth 1983).

Bowlby traf mange kolleger, hvoraf en del efter krigen slog sig sammen og reorganiserede Tavistockklinikken. Den havde tidligere haft øgenavnet »Præsteklinikken«, fordi medarbejderne lagde vægt på den trøst og det håb, som religionen kunne indgyde patienterne. Men den nye medarbejderbesætning var en gruppe uortodokse originale mennesker, hvis tanker i dag vinder gehør, Bowlby blev også under sin tjenestetid indviet i mere positivistiske og statistiske videnskabelige metodeproblemer.

Hvor Bowlby efter krigen kunne vende direkte tilbage til det terapeutiske arbejde, som han havde forladt og udvide sit kendskab til mor-barn relationerne i sine mødregrupper, havde Ainsworth ikke noget job at vende tilbage til, men specialiserede sig i kliniske vurderinger. Da hun altid havde været mere interesseret i personlighedsmønstre end i statistisk optælling af træk, faldt det naturligt, at hun fokuserede på projektive prøver. Her blev hun medforfatter til en meget anerkendt bog om Rorschachprøven (Klopfer, Ainsworth, Klopfer og Holt 1954) og fik praktisk klinisk erfaring på et veteranhospital.

Tilsammen besad Bowlby og Ainsworth således en enestående både bred og dyb ekspertise som baggrund for deres forskning.

I sin forskning valgte Bowlby at fokusere på aktuelt forekommende adskillelser, fordi de var begivenheder, hvis eksistens ikke kunne betvivles.

Hans første forskningsassistent var James Robertson (1948). Robertson, der var kvæker, havde som militærnægter været ansat på Anna Freuds børnehjem og havde som alle andre ansatte lært at lave børneiagttagelser (Anna Freuds varige bidrag til udviklingspsykologien, siger Inge Bretherton 1992).

Robertson fandt, at de små børns adskillelserreaktioner havde et karakteristisk forløb. Der var tre faser, som fulgte lovbundet efter hinanden. Protestfasen kom først og varede fra få timer til et par dage. Barnet giver her stærkt og hyppigt udtryk for, at det savner sin mor. Det forstår ikke situationen og kalder grædende på hende i håb om, at hun kommer. Fortvivelsesfasen afløser gradvist protestfasen. Barnet længes stadigt tydeligere efter moderen, men er mere afdæmpet. Plejepersonale mener ofte, at det er faldet til ro. Robertson siger, at håbløsheden tiltager. Endelig kommer der

en fase med benægtelse (af sorg og længsel). Barnet begynder at interessere sig mere for omgivelserne og accepterer uden åben protest, at sygeplejerskerne passer det. »Det er imidlertid et faresignal«. I virkeligheden er der ikke tale om sund tilpasning, men om at barnet ikke kan holde sine stærke følelser ud. De fortrænges derfor og bliver ubevidste. Barnets tilpasning er ganske overfladisk og fremkommer ved, at det undgår at engagere sig i omgivelserne, fordi dette vil vække for pinefulde følelser. Efter et stykke tid kan det ske, at det helt negliger moderen, når hun besøger det. At det ikke er ægte ligeglad med hende kan bl.a. ses af at undgå-reaktionen gælder moderen specifikt, og at det er hendes gaver, som ødelægges (hun bebrejder så personalet, at de ikke sørger for, at barnet passer på gaverne). Til slut kan barnet synes helt ligeglad med andre mennesker. Denne fjernhed i kontaktholdene fik senere Robertson til at ændre den psykoanalytiske term benægtelse til fjernhed (detachment).

Fjernhedsreaktionen har senere vist sig at forekomme i afsvækket form hos 1-2 års børn efter korte adskillelser (Blanchard og Main 1979), og man tillægger den nu stor teoretisk betydning. Børn som slår moderen eller på andre måder er aggressive over for hende ved genforeningen, udtrykker også adskillelsens foruroligende virkning, men her er moderens betydning for barnet jo klar. Også denne reaktion kan ses i afsvækket form efter kortvarige adskillelser som når barnet bliver hentet fra børnehave, og også den har sin plads i den nutidige tilknytningsforskning.

Robertsons iagttagelser viser også, at det afgørende for barnet er, hvilken reaktion barnet oplever på sine egne tilknytningsudspil. Forældrene gjorde jo netop ikke noget konkret ved barnet, for de var der slet ikke. Al- ligevel blev barnets relation til dem ændret meget.

Ainsworth siger meget senere, at ved iagttagelser, skal man altid gå ud fra barnets udspil, og derefter moderens reaktion.

Robertson arbejdede ihærdigt for at oplyse om børnenes nød, men alle mente, at han overdrev. Han sagde da til Bowlby, at de måtte lave en film, så folk selv kunne se med egne øjne.

Det blev filmen om den 2 1/2 årige Lauras reaktioner under et kortvarigt hospitalsophold. Denne film åbnede manges øjne for børnenes ulykkelighed, selvom andre sagde, at sådanne reaktioner fandt man ikke på deres hospitalsafdelinger.

(Det gjaldt f.eks. her i landet, hvor Bowlby viste filmen i et lægeforum vistnok 1953 og kun en enkelt børnelæge kunne genkende noget). Det er nok Robertsons fortjeneste, at små børns forhold på hospitaler er blevet meget bedre, specielt at der er så udvidet besøgsadgang, (da jeg var ansat på Rigshospitalets børneafdeling i årene omkring 1950 var der en times besøgstid hver onsdag og søndag), og at det ofte er muligt for moderen at blive indlagt sammen med barnet.

Robertsons og Bowlbys veje skiltes imidlertid, fordi Robertson var utålmodig med Bowlbys mere nøgterne forskningsinteresser. Robertson var

oprørt over børnenes smerte og ville gøre noget her og nu. Resten af sit travle (og fattige) liv tilbragte han med denne kamp, hvor han undertiden mødte en modstand fra de medicinske kredse, som det i dag er svært at forstå (Robertson og Robertson 1989). Man må sige, at han vandt.

Men hans iagttagelser har sat sig dybe spor i den mere teoretiske forskning og på anvendelsesområder, som han ikke havde forestillet sig. Beskrivelserne er i høj grad grundlag for den klassifikation af tilknytningskvalitet, som i dag præger så meget af tilknytningsforskningen, og hans beskrivelse af reaktionsforløbet er grundlag for megen sorgterapi, for Kubler-Ross' dødsfaser og hospitsernes idegrundlag.

Ainsworth blev meget imponeret af Robertsons beskrivelser og lovede sig selv, at hun ville følge hans metode, hvis hun nogensinde skulle lave sin egen forskning. Foreløbig udviklede hun et klassifikationssystem for skolebørns genforening med forældrene efter længerevarende adskillelse. Børnene blev inddelt i dem med udpræget ambivalente reaktioner (som svingede mellem klæben og aggression) og dem med udtryksløse, ligegyldige eller fjendtlige reaktioner. Her foregribes fundene fra den såkaldte Fremmedsituation, som hun senere blev så berømt for.

Men Bowlby manglede jo en metapsykologi til erstatning for Freuds, som han fandt forældet. Da lånte den store biolog Julian Haldane på øen Skye, hvor de ferierede, ham nogle artikler af etologen Konrad Lorenz bl.a. en redegørelse for den såkaldte prægning.

Lorenz beskriver engagerende, hvordan han var det første væsen, som gæslingen Martha stødte på, da den kom ud af ægget. Herefter fulgte Martha Lorenz tæt og jamrede ynkeligt, hver gang han fjernede sig. Den opførte sig som en lille gås plejer at opføre sig over for sin mor. Dette viste, at tilknytning kunne udvikles på anden måde end gennem føden som ellers almindeligt og uanfægtet antaget. Harry Harlow fandt tilsvarende, at abeunger knyttede sig til en blød attrapemor og ikke til den ståltrådmor, som de drak mælk hos, at det var den bløde mor de søgte tilflugt hos, når de blev bange og »hende«, som de brugte som udgangspunkt for udforskning af nye ting.

Hargreaves arrangerede for WHO en serie utroligt spændende årlige konferencer 1953-1956 i Geneve (publiceret i fire anbefalelsesværdige bind under titlen *Discussions on Child Development*). Dette var efter et mønster fra Josiah Macy Foundation, hvor Hargreaves før krigen havde arrangeret konferencer om bestemte forskningsområder, men med deltagelse af fagfolk fra forskellige discipliner. Hovedtanken var, at indlæggene skulle være korte og det meste tid anvendes til diskussioner med henblik på at opnå tværvidenskabelig forståelse. Når der var et år imellem Genevekonferencerne var det for at folk kunne tage hjem og »fordøje« inden næste møde.

Ved disse konferencer traf Bowlby bl.a. Piaget, Julian Huxley og systemteoriens grundlægger von Bertalanffy, som alle fik stor betydning for hans bestræbelser. Selv sørgede han for at få Konrad Lorenz inviteret.

1954 fortalte Lorenz om, hvordan Robert Hinde i Cambridge arbejdede med en ny teori til afløsning af de driftsteorier, der var fremherskende i både biologi og psykologi. Kort efter befandt Bowlby og Hinde sig i samme panel om »Den menneskelige adfærds biologiske baggrund«. De kom med på hver sit afbud. Bowlby anser dette møde for aldeles afgørende (Bowlby 1991). I de kommende år bevarede de to kontakten. Bowlby arbejdede med at sætte sig ind i etologiens grundprincipper og fund under Hindes »energiske, men strenge« vejledning og Hinde blev deltager i den diskussionsgruppe, som Bowlby organiserede efter mønsteret fra WHO-konferencerne (Determinants of infant behaviour 1-4, 1961-1969).

Hinde var afgørende for tilknytningsteoriens udformning, men er også blevet en af dens skarpsindigste kritikere, hvad vi skal vende tilbage til. Bowlbys etologiske tanker vandt imidlertid ikke genklang i hans forskningsmiljø og kom ikke til at præge forskningen, skønt han ellers mente nu at have fundet et naturvidenskabeligt grundlag for sin metapsykologi. Også Ainsworth udtrykte sin skepsis, hvad hun fortrød til sine dages ende. Hun blev først overbevist om de nye tankers frugtbarhed ved direkte iagttagelser af mor-barn samspil i Uganda.

Bowlby forelagde sin teori for Det britiske psykoanalytiske Selskab i tre nu klassiske foredrag 1957-1959. Han behandlede her nogle af psykoanalysens hovedproblemer. I det første skelner han klart mellem dependens og tilknytning. I det andet forklarer han adskillelsesangst bl.a. inspireret af Robertsons iagttagelser og bemærker, at mennesker flygter *til* en sikker havn og ikke blot *fra* en skræmmende stimulus, og i det tredje hævdede han - modsat Freud - at spædbørn er i stand til at føle sorg, og - modsat Melanie Klein - at tabet af brystet ved afvænningen ikke er det største tab i spædbarnealderen. Han sagde, at sorg og sørgen forekommer når som helst tilknytningsadfærden bliver aktiveret, men moderfiguren forbliver utilnærmelig.

Det psykoanalytiske Selskab led på det tidspunkt af stor indre splid, delvis forårsaget af at Anna Freud ved sin ankomst som flygtning fra Nazityskland i 1939 var blevet en farlig rival til Melanie Klein på børneområdet. Melanie Klein havde etableret sin egen skole i England, men det var svært at afvise, at Anna Freud, datter af psykoanalysens grundlægger, og af sin far udset til at blive børneeksperten, også havde en vis kompetence. Deres syn på børneterapi var imidlertid helt forskellige. Melanie Klein, som havde forudset sådanne vanskeligheder, havde faktisk frarådet, at man gjorde noget for at redde Freud-familien til England.

Men man kunne samles i modstand mod Bowlby. En sagde »Bowlby, giv mig Barabbas«. Winnicott bemærkede, at han følte væmmelse, og man indkaldte uden Bowlbys vidende modindlæg fra bl.a. Anna Freud og Rene Spitz, som var førende i empirisk, psykoanalytisk forskning. Måske var de dybest set enige med Guntrip, som bemærkede »Jeg mener, at det er udmærket for en fremtrædende psykoanalytiker at have gennemarbejdet eto-

logiens relation til psykoanalysen, men mit indtryk er, at det lykkes ham at forklare alt i menneskelig adfærd undtagen det, som er af vital betydning for psykoanalysen.« (Holmes 1993).

Bowlbys reaktioner har været yderst beherskede for at sige det mildt. I første bind af Attachment-trilogien, hovedværket hvor teorien begrundes og udfoldes, skriver han »Det udarbejdede teoretiske skema stammer delvis fra psykoanalyse og delvis fra etologi. For min psykoanalytiske uddannelse står jeg særligt i gæld til min egen analytiker og til Melanie Klein, som var en af mine supervisorer. Selvom min opfattelse er blevet meget anderledes end deres, forbliver jeg dem dybt taknemmelig for at give mig et grundlag i objektrelationstilgangen til psykoanalysen med dens vægt på tidlige relationer og tabets sygdomsfremkaldende potentiell« (Bowlby 1969).

I forordet til sin næstsidste bog (Bowlby 1988) skriver han »Det er lidt uventet, at mens tilknytningsteorien blev formuleret af en kliniker til brug for diagnose og behandling af patienter og familier, har dens hidtidige anvendelse mest bestået i at fremme forskning i (akademisk) udviklingspsykologi. Jeg hilser denne forskning velkommen som en enorm udvidelse af vores forståelse af personlighedspsykologi og således af den største kliniske relevans. Men det har ikke desto mindre været en skuffelse, at klinikerne har været så langsomme til at afprøve teoriens anvendelser«. I de følgende linjer undskylder han så klinikerne, bl.a. fordi de er »meget travle folk« som ikke kan forventes at bruge tid på at sætte sig ind i en ny og fremmed begrebsverden, før de har god grund til at tro, at det vil hjælpe dem med dagligdagens opgaver.

Man skal således kende forhistorien om den britiske psykoanalyses voldsomme magtkampe (og måske reelle brødnid blandt emigranterne. I New York City prøvede man at skubbe Margaret Mahler ud. Man var bange for at være for mange om kunderne), for at forstå, hvad Bowlby var oppe imod, mens han udviklede teorien. I hans egne skrifter er der kun indirekte henvisninger til den, som når han efter beskrivelsen af en mor med letvakt mishandlingspotentiell og sin egen forklaring på hendes symptomer, skriver »Denne forklaring stemmer med de kendsgerninger, vi har og har den fordel, ikke altid værdsat i kliniske kredse, at den er enkel« (Bowlby 1988).

Et forsøg af franskmænd Zazzo 1972 på at få teorien diskuteret i et »skriftligt kollokvium« med indlæg fra hovedsageligt (fransksprogede) psykoanalytikere og fra etologer gav samme resultat. Vrede, undertiden hadefulde reaktioner og derefter total tavshed.

Bowlby måtte derfor klare sig med diskussioner uden for den kreds, som han egentlig henvendte sig til. Heldigvis havde han et stort talent for at bringe mennesker med forskellig faglig baggrund sammen.

Men mest betydning havde nok de stadige diskussioner med Hinde og med Ainsworth, som begge fortløbende forstod hans problemstillinger og

forklaringsforsøg. Ainsworth var oven i købet næsten lige så orienteret i den psykoanalytiske baggrund indbefattet objektrelationsteoriens indhold ved Tavistock, og hun gennemgik selv en analyse i 1960 (dog med terapeutisk sigte efter en skilsmisse).

Siden er der imidlertid sket en tilnærmelse mellem den psykodynamiske kliniske psykologi og den akademiske psykologi. Den første har fået skærpet sine krav til begrebsklarhed og metodemæssig stringens mht. dokumentation. Man har også erkendt, at den akademiske psykologi har frembragt empirisk viden om børns udvikling, som man ikke kan negligere i sine teoretiske spekulationer. F.eks. er det nu klart, at børns kognitive udvikling ikke er af en sådan karakter, at spædbarnet kan have de fantasier, som man har tillagt det, og at den medfører, at børn kan være særligt udsat for en misvisende opfattelse af verden, førend de kan skelne mellem hvad de selv har erfaret og hvad de har fået fortalt (såkaldt metakognitive færdigheder).

Den akademiske psykologi på sin side har erfaret, at ikke alt er, hvad det synes at være. F.eks. kan nogle fund, som man har taget som udtryk for kognitiv udviklingstrin eller selvopfattelse snarere være udtryk for psykiske forsvarsmekanismer. Metoder som lege- og fortælleteknikker, der i en længere periode har været forvist som for upræcise og sårbare for fortolkning efter forgodtbefindende er ved at komme til ære og værdighed igen.

Tilknytningsteorien har sin store andel i denne udvikling.

Den etologiske indfaldsvinkel

Etologien klarede to problemer for Bowlby. Han slap af med den nedvurderende dependensopfattelse, og han kunne bibeholde psykoanalysens forankring i naturvidenskaben. Desuden tillod den ham at fastholde sin overbevisning om, at barnets erfaringer i den virkelige verden havde afgørende betydning for dets udvikling og trivsel.

Dermed kunne en etologisk indfaldsvinkel bringes i overensstemmelse med hans stærkeste og dybeste overbevisninger og holdninger. Oven i købet gav de nyere etologiske forskningsinitiativer løfter om mere præcise empiriske afprøvninger af teoretisk funderede hypoteser.

Etologien betragter Darwinismen som den sikre baggrund. Dens empiriske undersøgelser beskæftiger sig med dyrs, herunder menneskers, adfærd i deres naturlige miljø eller i hvert fald uden anvendelse af laboratorisituationer udtænkt uden hensyntagen til, hvad dyret kan tænkes at måtte være udviklet til at klare i situationer, hvor det ikke er mennesket der sætter dagsordenen.

Ifølge Darwinismen er hver dyreart udviklet i et bestemt miljø, som artens struktur og funktion har tilpasset sig. Det er de individer, hvis egen-

skaber har passet bedst med miljøet, som har overlevet, og det er deres arvemasse som er videreført til efterfølgende generationer.

For etologerne betyder det, at når man undersøger et dyrs adfærd, spørger man, hvilken betydning denne egenskab har haft for artens overlevelse i dens udviklingsmiljø. Når man lægger vægt på, at det drejer sig om udviklingsmiljøet specielt, skyldes det, at der skal forskellige egenskaber til at overleve i forskellige miljøer. Som Bowlby (1969) skriver, er en hval fremragende konstrueret til at klare sig i havene, mens det ville gå den ilde på landjorden. En kos fordøjelsessystem fungerer strålende, hvor der er planterføde, men hvis der kun var kød at leve af, ville koen hurtigt gå til.

Det betyder også, at udviklingen ikke ses som en rullende trappe, hvor man kommer stadigt højere op. Men udviklingens metafor bliver en busk med mange forgreninger afhængigt af udviklingsmiljøet eller udviklingsnichen. Da Bowlby først udarbejdede sin teori, var kriteriet på vellykket tilpasning individets overlevelse. Med nyere teoretiske udviklinger er kriteriet på vellykket udvikling en tilpasning til miljøet, der tillader at efterlade forplantningsdygtigt afkom, så generne kan bibeholdes. Fra et sådant synspunkt kan en bænelorm siges at være et lige så vellykket resultat som et menneske og bakterier måske de mest succesrige af alle organismer. Waddington (1957) talte om forskellige udviklingsstier, et udtryk som vinder indpas i udviklingspsykologien, også hos Bowlby (f.eks. 1988). I en sådan tankemodel mister forestillingen om tilbagefald i udviklingen, regression, sin betydning.

Hvilke egenskaber hos den nulevende art man giver sig til at undersøge, afhænger imidlertid af tidens ideologiske klima. Ved udviklingsteoriens fremkomst var der stor bekymring for de tiltagende sociale modsætninger ved overgangen til industrisamfundet og for den aggression (som man kaldte det), der kunne udløses hos »masserne«, nemlig de menneskemængder, der var flyttet til byerne for at kunne skaffe det daglige udkomme. »Aggression« blev betragtet som en grunddrift, naturen betegnet som »rød på mund og klo« og »kampen for tilværelsen« og »survival of the fittest« blev betragtet som udviklingens motor. Man kunne lige så vel som anarkisten Kropotkin have hævdet, at de der var bedst til samarbejde overlevede. – en mulighed Darwin faktisk også var opmærksom på.

Teorier om menneskets fremkomst er oftest lige så ideologisk prægede som forestillingerne om den nyfødte og spædbarnet, og de bevæger sig ofte inden for samme tankeramme (se Bernth 1982). I dag hefter man sig ved menneskets tendens til at indgå forbindelse med andre mennesker lige fra fødslen, og betragter tendenser til tilknytning og til kommunikation som grundlæggende biologiske træk. Således også Bowlby og Ainsworth.

Bowlby kritiserede jo Freuds teori for at bygge på forældet naturvidenskab. Han lod sig selv inspirere af systemteorier og specielt af teorier om systemer med indbyggede målhierarkier og feedbacksystemer, der regulerer systemets funktion.

Dette var i forskningens forfront (Ashby, von Bertalanffy, Miller, Galanter og Pribram, L.Z. Young m.fl.).

Tilknytningsteorien bygger på en kontrol- eller feedbacksystemteori, der postulerer, at der i evolutionens løb er udviklet adfærdssystemer, hvis mål er at sikre den funktion, der øger sandsynligheden for overlevelse og med tilsvarende adfærd i systemets tjeneste. Adfærden aktiveres og standses under visse betingelser. Et enkelt eksempel på et kontrolsystem er et varmeapparat med en termostat. Når omgivelsernes temperatur daler under den temperatur, termostaten er indstillet på, går varmesystemet i gang, indtil omgivelserne igen har nået indstillingstemperaturen. Så standser aktiviteten. Aktiviteten er indbygget i selve systemet. Overført på adfærdssystemer betyder det, at driftsproblemet bliver overflødigt. Adfærdssystemets mål er at sikre den funktion, der øger sandsynligheden for overlevelse (og i nutidig teori overlevelse af gener). Dette kan ofte opnås ved forskellige adfærdsformer i systemets tjeneste.

Overordnet drejer det sig om at fremme fødsler og forhindre død. Hvor Freud interesserede sig for forplantningssiden, lægger tilknytningsteorien hovedvægten på overlevelsessiden.

Blandt evolutionært udvalgte adfærdsklasser er sexuel adfærd, fødeindtagelsesadfærd, udforskningsadfærd, omsorgs- eller forældreadfærd, social adfærd (affiliative, sociable, interesse for artsfæller), frygt/ængstelighedsadfærd og tilknytningsadfærd.

Bowlby har fra begyndelsen særligt interesseret sig for tilknytningssystemet (den sikre havn) og Ainsworth bidrog hurtigt med inddragelse af udforskningsystemet (den sikre base).

Ainsworth forklarer nytten af at skelne mellem moderen som sikker base og som sikker havn:

»Når en baby bruger moderen som en sikker base som udgangspunkt for sin udforskning, indebærer det ikke nødvendigvis ængstelighe/frygt. Den frygt, som et ukendt stimulusobjekt eller en ukendt situation måtte have vakt, viger for den tryghed, som moderens tilstedeværelse medfører. Men når en baby søger at komme nær til moderen som en sikker havn, indebærer det, at babyen er i det mindste noget opskræmt. Hvis alarmer derefter bliver tilstrækkelig dæmpet ved nærhed til barnets tilknytningsperson, så kan det vove sig ud på udforskning, så skifter tilknytningspersonen fra at være en sikker havn til at være en sikker base. Nærheden har mindsket aktivering af ængstelighe/frygt-systemet til et niveau, der ligger under den aktivering af udforskningsystemet, som skyldes de ukendte træk ved det alarmerende stimulusobjekt« (Ainsworth et al. 1978).

Hvad angår tilknytningssystemet er tankegangen følgende: tilknytningssystemet betragtes som et organiseret adfærdssystem, hvor adfærdens forudsigelige udfald er at sikre, at afstanden mellem tilknyttet og tilknytningsperson ikke overskrider en vis størrelse (det blev snart klart, at det ikke var afstand i sig selv det drejede sig om, men tilgængelighed). Bowlby

sammenlignede med organismens systemer, der opretholder en homeostatisk ligevægt som f.eks. blodtryk og temperatur under vekslende betingelser, blot at det her drejer sig om ligevægt mellem individ og miljø. Tilknytningssystemets overordnede mål er *beskyttelse*. Bowlby forestillede sig, at der i artens udviklingsmiljø, som man antog var den afrikanske savanne, var store trusler mod barnets overlevelse bl.a. fra rovdyr, hvis ikke en voksen (moderen) til stadighed var i nærheden til at beskytte det. Ainsworth har noteret, at der er mange andre farer end rovdyr (f.eks. udtørring, temperatursvingninger, angreb fra artsfæller).

Den adfærd, hvis forudsigelige udfald er at fremme nærheden til en person med beskytterkompetence, kaldes tilknytningsadfærd. I begyndelsen er tilknytningsadfærden ikke rettet mod nogen bestemt person. Et klart eksempel på tidlig tilknytningsadfærd er spædbarnets gråd. Den fungerer som et signal til omverdenen om, at der er noget galt, som man må tage sig af. Dette skyldes, at der findes et komplementært omsorgs- eller forældresystem, som bl.a. gør, at spædbørnegråd er meget vanskelig at negligere. Den bringer som oftest de voksne i alarmberedskab og udløser omsorgsreaktioner.

Mennesket reagerer dog ikke kun automatisk biologisk, men dets adfærd er påvirket af de forestillinger, som findes kulturelt. Den umiddelbare reaktion på gråden kan svækkes, hvis man har lært, at barnet har godt af at skrike, at man skal passe på, at det ikke udvikler sig til tyran eller hvad kulturens hverdagsteorier nu kan byde på. Under sådanne betingelser kan situationen blive meget belastende for den voksne, som i barnets formodede interesse lægger bånd på sine impulser. (En undtagelse er iflg. TVs skadestueudsendelser skadede spædbørn, hvis gråd er et tegn på, at der er en del livskraft til stede. Skadestuepersonalet frydes ved vrælet).

Men spædbørnegråd er meget pinefuld at høre på og voksne gør sig som regel store anstrengelser for at bringe den til ophør.

Når det mislykkes, bliver man desperat. I en interviewundersøgelse med ganske almindelige engelske mødre beretter de, hvordan de i denne situation forsøger at bringe sig uden for grådens påvirkning ved at skrue op for radioen, gå en lille tur eller få en anden til at overtage barnet. En af disse førstegangsmødre siger, at nu forstår hun for første gang, hvordan man kan blive børnemishandler og faktisk er megen mishandling udløst i situationer, hvor barnet bliver ved med at skrike lige meget hvad den voksne gør. Adfærden standses imidlertid typisk ved nærhed mellem voksen og barn. Når systemet er stærkt aktiveret, kan der kræves fysisk kontakt for at standse det som f.eks. når barnet bliver taget op. Systemet synes at fungere undtagen hvor miljøet i øvrigt er belastende for den voksne eller hvor den voksnes opvæksterfaringer har gjort vedkommende ufølsom i selvforsvar.

Efterhånden som barnets kompetencer udvikles kan tilknytningsadfærden antage en række andre former. Et etårsbarn kan som regel fremme nærheden ved at kravle hen til moderen (men det er ikke hver gang dette er i

tilknytningssystemets tjeneste. Det kan f.eks. ville vise moderen noget eller have noget hos hende) og et større barn telefonere om at blive hentet eller tage cyklen hjem. Alt sammen adfærd med det forudsigelige udfald at bringe barnet nærmere til tilknytningspersonen.

Det ganske lille spædbarn viser nærhedsfremmende adfærd som gråd, suttet og smil, som passer til et beredskab hos den voksne, så omsorgsadfærd aktiviseres. Bowlby lægger vægt på, at tilknytningsbegrebet reserveres for det svagere individs søgen hjælp hos et individ, der er »stærkere eller klogere«.(f.eks. Bowlby 1969/1982), men det er komplementært med omsorgssystemet. Evolutionært er den voksne og spædbarnet således tilpasset hinanden. Egenskaber hos begge sikrer ved deres samspil artens (eller genernes) overlevelse. Man kan sige, at der er tale om koblede systemer, hvor det mere integrerede ved kobling stabiliserer det mindre integrerede (kendt fra alle slags systemer). Men hvis der er noget i vejen med enten sende- eller modtageapparat hos blot den ene af dem eller med den indbyrdes synkronisering kan samspilsudviklingen blive forstyrret.

I begyndelsen skelner spædbarnet ikke mellem hvem tilknytningsadfærd henvendes til, men dens igangsættelse og ophør findes ofte i forbindelse med en sådan påvirkning fra omverdenen, som i menneskets udviklingsmiljø sandsynligvis stammede fra menneskelig nærhed.

Efterhånden ses mere målrettet tilknytningsadfærd tydeligere hos barnet. Den er ofte organiseret med moderen som mål. Det er gennem barnets tilknytningsadfærd, at dets tilknytning opstår (siges det. Det er dog lidt uklart for mig). Måske er den allerførste begyndelse, når barnet begynder at følge moderen med blikket. Kort efter følger barnets protestskrig og/eller gråd, når moderen fjerner sig, dets følgen efter hende og megen af dets smil og gråd. Dets glædesudtryk, når hun kommer igen efter at have været væk, regnes for at være et særligt pålideligt tegn. Hen imod etårsalderen er tilknytningssystemet klart organiseret med moderen som mål.

Barnet kan imidlertid godt foretrække andre i andre situationer som f.eks. en barnepige eller faderen som legekammerat. Det er også kulturafhængigt, om moderen »underholder« barnet. I Uganda legede mødrene f.eks. aldrig med børnene, siger Ainsworth.

Bowlby mente, at tilknytningssystemet altid overvejende er organiseret omkring en enkelt person, oftest moderen (såkaldt monotropi). Dette kan være overtaget fra den psykoanalytiske begrebsramme. På Tavistockklinikken var alle nærmest besat af det tidlige mor-barn forholds skæbnetunge betydning for resten af livsløbet, hvad enten man så et tæt forhold som kilden til evig lykke som Winnicott eller til evig ulykke som Laing. Den gængse opfattelse nu er, at der er et hierarki af tilknytningspersoner, og at barnet kan lade sig berolige af forskellige personer undtagen måske når tilknytningssystemet er særligt kraftigt aktiveret. Dette var faktisk også Bowlbys opfattelse, men teorien bygger jo på overlevelsestanken og dermed på farlige situationer med så stærk aktivering af tilknytningsadfærd, at

at kun de højt placerede i hierarkiet kunne bringe tilknytningsadfærden til ophør og barnet i ligevægt igen.

Tilknytningsadfærden aktiveres, når moderen forlader værelset eller på anden måde lægger afstand mellem sig og barnet. I kendte omgivelser er det dog ikke så udtalt. Den aktiveres også, når barnet bliver bange for nye ting eller fremmede situationer. Hos den enkelte aktiveres den også lettere og stærkere ved sult, træthed, sygdom, angst og frygt og smerte.

Det vil sige, at denne adfærd aktiveres netop i situationer, hvor det kunne være hensigtsmæssigt for overlevelse, fordi de frembyder en forøgelse af risikoen for barnet, hvad enten det skyldes noget i omverdenen eller barnets øgede sårbarhed.

Ifølge teorien gælder dette igennem hele livsforløbet. Men med alderen kommer man som regel sjældnere i denne slags situationer undtagen måske ved sygdom og alderdomssvækkelse. Ainsworth nævnte flere gange i sine sidste leveår, at hun mærkede trangen til nærhed, nu hvor hun var svagere.- En kvinde med en ret syg mand, fortalte mig, at hendes mand hele tiden kaldte og bad om kaffe, og datteren sagde, at hun da bare skulle stille en termokande ind til ham. Men kvinden sagde »Hun forstår ikke, at han vil vide, om jeg er der«. Der er andre anekdotiske beretninger, men området trænger til forskning.

Mange har imidlertid nok med alderen udviklet enten psykiske forsvarsmekanismer eller mere socialt acceptable appelformer. Hvor dette ikke er tilfældet betragtes individerne ofte som krævende, dependente eller pylrede, når de er svage eller bange. Fra tilknytningsteoretisk perspektiv er der tale om en biologisk forståelig adfærd og ikke et beklageligt karaktertræk. En biologisk rimelig reaktion, som oven i købet vil svække adfærden, er at sørge for tilgængelighed til et menneske, som man kan stole på og ikke opfordringer til at opføre sig som »et voksent menneske« og klare sig selv eller nedvurdering af de faktiske og/eller oplevede svagheder.

I barnets udvikling ses, at barnet kun langsomt bliver i stand til at fremme og opretholde nærheden til moderen, når hun bevæger sig. Anderson iagttog som led i Bowlbys tidlige forskningsprojekt mor-barn par i parker. Så længe moderen blev på samme sted f. eks. sad på en bænk, skiftede børnene mellem at gå på opdagelse og at vende tilbage til moderen. De holdt sig hele tiden orienteret om, hvor moderen var, samtidig med at de etablerede en afstand, som holdt dem uden for moderens umiddelbare kontrol. Nogle bevægede sig længere væk fra hende, tiltrukket af noget særligt i miljøet. I alle sådanne tilfælde rejste moderen sig og fulgte efter barnet. De endte alle med at holde en ikke for stor afstand, men aldrig ved at råbe eller kalde. Men når moderen var i bevægelse var disse 2½-årige, skønt sikre på benene, utroligt hjælpeløse. Dette syntes mødrene ikke at være klar over, og de blev tit desperate i denne situation.

Tilpasning til noget i bevægelse er meget vanskeligere end tilpasning til noget stationært, fordi man hele tiden må indrette og ændre sin retning og

sit tempo, Bowlby kalder en sådan tilpasning for det målkorrigerede partnerskab. Denne fase af tilknytningsudviklingen begynder hen imod 3-års alderen og indebærer efterhånden en udvidet og mere nuanceret koordination mellem partnersnes ønsker og intentioner. Koordinationen lettes ved åben kommunikation og klare signaler kombineret med lydhørhed over for den anden.

Dette gælder formentlig i alle aldre og mange slags relationer, men er tydeligst påvist for mor-barn par. F.eks. har man fundet, at små børn protesterer mindre ved adskillelse fra moderen, når hun først har forhandlet situationen med dem (Marvin & Greenberg 1982). Det målkorrigerede partnerskab er dog ikke meget undersøgt.

Men hvis nærhed og beskyttelse var det eneste det drejede sig om, var det jo tilstrækkeligt, hvis barnet hele tiden klyngede sig til moderen. Imidlertid må barnet jo også lære at kende omverdenen og begå sig i den.

Det er karakteristisk, at barnet (og andre dyr) udforsker nye ting og omgivelser og lærer at beherske dem. Menneskets lange biologiske udviklingsperiode gør det specielt muligt for det at indlære meget kendskab til omverdenen og ikke blot forlade sig på indbyggede reaktioner. Dette hænger selvfølgelig også sammen med, at menneskets hjerne er forholdsvis uudviklet ved fødslen. Man er tiltagende ved at blive klar over, at meget af dens struktur og funktion fastlægges under indflydelse af tidlige (ja, måske endda også senere) omverdenspåvirkninger, selvom man endnu kun har spekulationer mht. de sandsynlige mekanismer. Hverken nervesystemets arkitektur eller adfærden synes nøjagtigt fastlagt ved fødslen, endside da ved undfangelsen.

Fra et evolutionært synspunkt indebærer dette, at individet er i stand til at konstruere indre modeller af den verden, som det møder efter fødslen. Jo bedre denne model svarer til omverdenen, jo mere hensigtsmæssigt kan adfærden styres også mht. overlevelse. I et nervesystem, der delvis udvikles under omverdendstryk kan modellen tilpasse sig det miljø, som organismen befinder sig i. Det er dette, som ligger bag Bowlbys indre arbejdsmodeller (internal working models), som spiller så stor en rolle i hans forsøg på at lave en ny metapsykologi for psykoanalysen.

Det indebærer også, at i en art som kan tilpasse sig mange forskellige miljøer, må der være balance i børneadfærden (og den tilsvarende mødre-
adfærd) mellem det system, udforskningssystemet, som fører barnet ud i omverdenen fra moderen og fremmer udforskning og kendskab til det fysiske og sociale miljø på den ene side, og det system som holder mor og barn i nærheden af hinanden og sikrer beskyttelse og omsorg.

Det var Ainsworths omhyggelige iagttagelser af mor-barn par i Uganda, som satte hende på sporet af denne balances nødvendighed og dermed på betydningen af det dynamiske samspil mellem forskellige adfærdssystemer. Dette er bl.a. et led i udforskningen af tilknytningssystemets udvikling gennem livet, hvilket altid har været Ainsworths hovedmission. Således får

tilknytningssystemet ny betydning, når sexualiteten (reproduktionssystemet) gør sig gældende fra puberteten.

Ainsworths iagttagelser i Uganda – og i Baltimore

1954 fik Ainsworths mand job i Kampala. Ainsworth fulgte ham igen loyalt og måtte finde på et forskningsprojekt, der kunne udføres her. Hun var blevet opsat på at forsøge sig med naturalistiske iagttagelser efter erfaringerne hos Bowlby. Da hun hørte, at man i Uganda sendte børnene hjemmefra ved afvænningen, så hun en chance for at se et renere tilfælde af mor-barnadskillelsens betydning. Der var nemlig på dette tidspunkt ikke fuld klarhed over, hvorvidt de ofte drastiske reaktioner i hidtidige undersøgelser skyldtes selve adskillelsen eller belastende omstændigheder i tilslutning til dem. Således var de børn som Robertson havde iagttaget belastet af både sygdom og af et fremmed regimenteret miljø og skræmmende undersøgelser og behandlinger. I andre tilfælde af adskillelse kunne det dreje sig om fjernelse pga. kaotisk hjem eller vanrøgt eller mishandling, således at barnet på forhånd var sårbart.

Men i Uganda så det ud til, at adskillelse var normen og ikke først og fremmest fandt sted, fordi der var noget i vejen med barnet eller med hjemmet. Desuden blev barnet sendt til en plejemor, ofte bedstemoren, som var ivrig efter at tage sig kærligt af det. Og det kom til en familie og ikke en institution.

Det viste sig imidlertid, at forholdene var mere komplicerede end som så. Ved afvænningen blev barnet traditionelt sendt hjemmefra i to dage for »at glemme brystet«, men man mente, at hvis det ikke tilbragte den tredje nat hjemme ville det blive sygt, måske dø. Hvorvidt det efter denne tredje nat forblev hjemme eller blev sendt tilbage til bedstemoren varierede. Mange børn blev derefter igen sendt hjemmefra, men hvornår og hvor længe var der ingen regler for. Det skete oftest i tilslutning til, at moderen fik det næste barn og skulle aflastes for at passe det. Da bedstemødrene havde deres egne haver at passe, måtte »den store« flytte til bedstemorens hjem. Endelig blev nogle større børn sendt hjemmefra til slægtninge, hvis de boede i nærheden af en skole eller var rige eller på anden måde kunne give barnet fordele, som lå uden for dets egen families rækkevidde (Et af forældreparrene opfordrede Ainsworth til at tage deres barn med til Amerika, fordi hun ville kunne give ham så mange flere fordele).

Ainsworth fik nu stablet kontakter på benene og samlet en række mødre, som ville give hende besked i god tid før planlagt afvænnings og var villige til at deltage i projektet. Imidlertid viste det sig, at en del glemte at orientere hende og at andre slet ikke sendte børnene væk. Det sidste skyldtes vistnok, at Ainsworth ville yde noget til gengæld og tilbød kørsel til hospitaler og børneplejestationer, så man så en fordel i at beholde børnene hjem-

me. En af mødrene tog endda endnu et barn i huset fra fjernboende slægtninge for at kunne nyde godt af Ainsworths tilbud.

Ainsworth gik imidlertid ufortrødent i gang med iagttagelserne af mor-barn-relation og -samspil og havde herved et tværkulturelt sammenligningsgrundlag, da hun senere gik i gang med de undersøgelser i Baltimore, som førte frem til konstruktionen af den »Fremmedsituation«, som hun senere blev så berømt for.

Selv siger hun senere (1983). »Det er en skam, at man ikke kan kræve feltarbejde i et andet samfund af enhver aspirant til forskning i børneudvikling. Trods alle sprog- og andre vanskeligheder er jeg overbevist om, at det er lettere at være objektiv, når man iagttager et andet samfund, og så, som jeg senere opdagede, er det lettere at indtage et frisk og fordomsfrit perspektiv, når man senere forsker i sit eget samfund. Trods mange kulturelle forskelle bevægede det mig dybt at se den fælles grundlæggende kerne af forældreengagement i børnenes velfærd. Desuden havde jeg ikke iagttaget mange timer, før jeg blev overbevist om, at den »indlysende« opfattelse af grundlaget for barnets tilknytning (nemlig at det var amningen) overhovedet ikke passede med, hvad mine øjne så. Faktisk var Bowlbys nye etologiske tilgang en meget nyttigere tankeramme. Jeg er ked af, at jeg ikke øjeblikkeligt fortalte ham om mit ændrede synspunkt«.

Senere genoprettede de kontakten. Hun holdt foredrag i Bowlbys konference om mor-barnsamspil. Det var her fremmedsituationen første gang blev fremlagt offentligt – man havde da undersøgt i alt 14 børn. Hendes iagttagelser kom til at indgå med vægt i Bowlbys tre-bindsværk om tilknytning (Bowlby 1969).

Herudover blev hun bekræftet i sin tro på betydningen af naturalistiske iagttagelser foretaget med åbent sind for, hvad man måtte finde. Som hun skriver »Jeg lærte så meget nyt, som ikke faldt ind under mine forhåndshypoteser, at jeg lige siden har prøvet på forhånd at undgå at bestemme, hvad der må være de relevante variabler, og hvordan jeg skal analysere mine data. Jeg lader de rå iagttagelsesdata give mig en ide om, hvad der er de relevante variabler.« (1983).

Hun blev bl.a. forbavset over, hvor aktive Ugandabørnene var i relation til moderen.

Sine metodeovervejelser har hun fulgt siden med stort held specielt hvad angår analysen af børnenes adfærd i Fremmedsituationen, hvor man de seneste årtier er blevet opmærksom på et hidtil upåagtet tilknytningsmønster af stor teoretisk og praktisk interesse.

Det kræver imidlertid meget omhyggelige iagttagelsesnotater og stor fordybelse i deres analyse og betydning. Til gengæld kan man så i senere tider med nye problemstillinger vende tilbage til de oprindelige iagttagelser med sine nye analysekategorier, hvorimod undersøgelser med forhåndsbestemte variabler forældes, når fagets fremskridt gør variablerne tvivlsomme eller uinteressante. Da fænomenet »social refereren« (at barnet tager

bestik af moderens udtryk i en tvetydig situation) blev et hot forsknings-emne, kunne Ainsworth hurtigt berette, at i hendes undersøgelser stirrede børnene på den fremmede, men tjekkede aldrig med moderen.

Præcise iagttagelser som f.eks. Piagets iagttagelser af sine tre børns tidlige udvikling (Piaget 1946) har vedvarende interesse, mens nok så skarp-sindige teoretiske overvejelser og teorier hurtigt kan virke komisk forældede.

Som i Piagets bog om hans tre børn synes man næsten, at man lærer de enkelte børn og deres mødre at kende i Ainsworths beskrivelse fra Uganda. (Der er oven i købet billeder af børnene og deres mødre) Hun fulgte de enkelte børn længe nok til at få et foreløbigt, men stort set senere bekræftet, overblik over tilknytningsudviklingen. Tillige var det klart, at børnene ofte havde tilknytning til flere personer, og at mange mødre med trygt tilknyttede børn tilbragte adskillige timer dagligt i køkkenhaverne noget fra hjemmet, mens barnet blev passet af andre hjemme.

Når man senere har kritiseret tilknytningsteorien for kun at give sig af med hvide hjemmegående middelklasse mødre og deres børn og at hævde, at den indebærer, at moderen skal være om barnet hele tiden, er det altså uberettiget. Men Ainsworth (1983) diskuterer senere problemet med vestlige mødres udearbejde og kvindebevægelsen. Hun finder problemet svært og siger bl.a.:

»Man har antaget, at jeg tror på fuldtidsmoderpassning i barnets tidligste leveår, og dette synes da også at være den almindeligste måde at sikre adækvat responsivitet og kontinuitet. Jeg anerkender, at der kan arrangeres tilfredsstillende supplerende pasning, og at det er lykkedes for ikke så få. Hvis jeg selv havde fået de børn, som jeg forgæves længtes efter, vil jeg helst tro, at jeg kunne have fundet en eller anden tilfredsstillende kombination af mødring (mothering) og en karriere, men jeg tror ikke, at der er en universel, let færdiglavet løsning på problemet.

...jeg tror, at problemet er, at spædbørn måske er ca. en million år ude af trit (med nyere forandring i livsstil). Deres indbyggede evolutionære adaptationer synes ikke at stemme med nye former for livsstil, hvor gerne vi end vil tro, at spædbørn har uendelige tilpasningsmuligheder...«

Bowlby siger mere direkte »Jo mere opvækstmiljøet fjerner sig fra artens udviklingsmiljø, jo mere sandsynligt er det, at individets adfærdssystemer vil udvikles unormalt« men ser også dilemmaet ved nutidens livsformer. Adspurgt i et interview 1980 sukker han lidt træt og siger, at han er allergisk over for at påbyde folk, hvad de skal gøre. »Det sidste jeg ønsker at se, er en ung mor spærret inde hele dagen hver dag med et lille barn og ingen hjælp. Det er et pokkers problem. Det ved jeg, at det er. Der findes ikke noget enkelt svar, og det er bedre ikke at lade som om et sådant findes. Jeg vil ikke påbyde folk, hvad de skal gøre«.

Problemet diskuteres jo stadig, og der er heller ikke blandt fagfolk enighed om, hvorvidt udepassning er en risikofaktor for barnets udvikling eller

måske tværtimod fremmer udviklingen af nye eller mere alsidige kompetencer. Man søger dog i dag at komme ud over udelukkende holdningsbaserede argumenter og at opnå empirisk dokumentation. Et problem synes at være, at hvis man skal have et tilstrækkelig stort statistisk materiale, er det begrænset, hvor fintmærkende metoder man kan bruge.

En ting synes alle enige om. Uafhængigt af barnets alder afhænger udepassningens virkninger af kvaliteter i pasningsordningen, og man forsøger nøjere at kortlægge, hvori disse kvaliteter består, og hvordan de virker.

En af de faktorer man tillægger betydning er personalets følsomhed for og responsivitet i forbindelse med barnets signaler. Denne interesse har baggrund bl.a. i Ainsworths Ugandaundersøgelse, hvor hun fandt, at de mest følsomme responsive mødre havde trygt tilknyttede børn, de mindre følsomme mødres børn var utrygt tilknyttede. Hendes metode til at fastslå mødrenes følsomhed var dog primitiv. Hun sluttede sig til den ud fra hvor detaljeret moderen kunne fortælle om barnet.

Skønt Ugandaundersøgelsen blev foretaget noget hovedkulds og dens sigte måtte laves om, da det blev klart, at man ikke kunne iagttage adskillelsesreaktioner, frembragte den dog væsentlige resultater nok til, at Ainsworth ville forfølge problemerne mere systematisk. Dette blev muligt for hende 1963 i Baltimore (hun havde igen fulgt sin mand).

Hun rekrutterede efterhånden 26 familier til en omfattende og omhyggelig serie iagttagelser i hjemmet, som begyndte i første levemåned og sluttede, når barnet var 54 uger gammelt. Hvert besøg varede fire timer, så mødrene kunne følge deres daglige rutine og også vænne sig til situationen. For hvert mor-barn par blev der indsamlet data fra ca. 72 timer. De rå data bestod som i Uganda af narrative beskrivelser.

Resultaterne af analyserne blev publiceret efterhånden som de forelå. Fælles for dem alle var, at de drejede sig om barnets meningsfulde adfærd i konteksten. Hun havde i Uganda set, hvordan nogle børn græd uden tydelig foranledning, mens andre kun græd, men da kraftigt, hvis de vågnede op, og moderen ikke var der, eller hvis de kunne se, at moderen var ved at gå.

Som i Uganda fandt man i Baltimore slående forskelle på, hvor følsomt mødre reagerede på børnenes signaler. Et tidligt (Bell & Ainsworth 1972) og meget citeret fund var, at mødre, som havde reageret prompte på barnets gråd i det første kvarte leveår, havde børn som græd mindre i det fjerde kvarte leveår. Dette var af praktisk interesse – men mere end det, fordi den fremherskende indlæringssteori ville forudsige, at børn hvis mødre »belønnede« dem for gråden ved at tage dem op, ville lære at græde mere (underforstået »uden egentlig grund«), hvorimod grådadfærden ville blive »udslukt«, hvis den ikke gav det ønskede resultat. Her viste det sig tværtimod, at hvis mødrene lod børnene græde uden at reagere, fik de efterhånden mere grædende børn.

Fra et evolutionært synspunkt er dette forståeligt, hvis gråden opfattes som et signal om at noget er galt, og at der kræves hjælp.

Undersøgelsesresultaterne har været udlagt som tilskyndelse til, at moderen skal komme styrkende ved det mindste klynk. Dette er imidlertid næppe evolutionært hensigtsmæssigt, og der kan argumenteres for, at barnet også skal have en chance for at finde ud af at berolige sig selv. Der er forskel på grådformers signalværdi og ikke al gråd bør nødvendigvis opfattes som tilknytningssignaler. Men i hvert fald fører det næppe til urimelige »forkælede« børn, at moderen er lydhør, men kan tværtimod give barnet tillid til, at det har en vis kontrol over, hvad der overgår det, som Bell & Ainsworth (1972) konkluderer. Hvis det ikke oplever reaktion på gråden, kan det derimod bidrage til »indlært hjælpeløshed«, en følelse af magtesløshed som gør passiv over for livets udfordringer.

Ainsworth siger om Baltimoreundersøgelsen: »Selv de mest responsive mødre reagerede ikke på et lille vræl, som standsede spontant når barnet var lagt til at sove eller en lignende kort urolig periode, når barnet prøvede at vende sig og ikke selv kunne klare det, men hvor det derefter lykkedes. Men det var sjældent, at de ikke reagerede på kraftig og langvarig gråd.«

Moderens følsomhed er imidlertid lige så relevant over for udforskningsystemet.

Dette er tit overset, ligesom man overså Darwins påpegning af »de selskabelige drifters« betydning. Det er også manglende følsomhed, når en mor bryder ind, når barnet på egen hånd er optaget af udforskning eller leg. Det viser sig efterhånden, at moderens bryden ind, når barnet er optaget af noget andet end hende selv, findes som generel baggrundserfaring hos mange børn med koncentrations- og adfærdsvanskeligheder. Måske har nogle af disse mødre misforstået noget om børns behov for stimulation. (På et spædbørnehjem lærte man i 1950'erne barneplejeeleverne, at de skulle skynde sig med bad og påklædning, så der kunne blive tid til at lege med børnene – ikke noget med at se efter barnets signaler).

Ved de amerikanske hjemmeundersøgelser så man ikke de mønstre, som havde været så tydelige hos børnene i Uganda og som antoges at kendetegne den organiserede tilknytning til moderen: brug af moderen som sikker base for udforskning, ulykkelighed ved korte hverdagsadskillelser og frygt ved mødet med en fremmed person. Dette kan skyldes, at de amerikanske børn i hjemmet var vant til, at når moderen forlod barnet (f.eks. for at gå ind i et andet værelse), så var hun inden for hørevidde eller kom i det mindste snart igen, og de traf tit fremmede mennesker f.eks. på gader, i parker eller forretninger eller hos lægen. De ugandiske børns erfaringer var anderledes. Når moderen gik, var det som oftest i flere timer, og i de små landsbysamfund så børnene sjældent fremmede mennesker og næsten aldrig hvide som Ainsworth.

For at aktivere tilknytningsadfærden (men ikke tilknytningssystemet som til stadighed aktivt overvåger tilknytningssystemets tilgængelighed) kræves det, at individet udsættes for stress, men i de amerikanske hjem, forekom dette for sjældent til at være grundlag for undersøgelse og beskrivelse.

Man konstruerede så en kontrolleret laboratorieprocedure, hvor man systematisk prøvede at aktivere tilknytnings- og udforskningsadfærd, så man kunne se, om iagttagelserne fra Uganda kunne gentages. Man havde jo et righoldigt baggrundsmateriale i hjemmeiagttagelserne, og klare forestillinger om hvad man ønskede belyst, og det tog kun Ainsworth og Barbara Wittig en halv times tid at konstruere denne undersøgelse.

Dette er baggrunden for den nu så kendte »Fremmedsituation« (the strange situation), hvis succes er blevet så stor, at Ainsworth mange gange har beklaget den.

Det viste sig nu, at børnenes reaktioner kunne klassificeres i tre hovedgrupper (nu fire), og denne klassifikation er brugt i utallige undersøgelser af sammenhængen mellem tilknytningsklassifikation og snart sagt alle udviklingsområder både samtidigt og senere (prospektivt).

For Ainsworth selv var den blot tænkt som en hjælp i kortlægningen af tilknytningens udvikling igennem livsforløbet, »fra vugge til grav« som Bowlby sagde. Men tilknytningsforskningen er tit blevet opfattet som noget med små børn. Hertil har Ainsworth sagt »Et sted måtte man jo begynde«. Hun anerkender mange senere undersøgelser som interessante, men mener, at man ville få fastere holdepunkter, hvis man også havde iagttagelser af tilknytningsadfærden i »naturlige« situationer.

For hende var det iagttagelserne, som retfærdiggjorde Fremmedsituationen, og mindre interessant, hvor prædiktiv den var.

Fremmedsituationen

Fremmedsituationen, som nu har så rigelig succes, blev længe betragtet som uvidenskabelig og misvisende. Dens værdi blev af det amerikanske forskningsmiljø afvist måske navnlig af psykologer, som ikke var opmærksomme på hverken dens teoretiske baggrund eller de omhyggelige iagttagelser i både Uganda og Baltimore, som den byggede på, og for hvem iagttagelse uden forhåndshypoteser og i situationer uden kunstige begrænsninger var fremmed.

Brazelton, som selv har lavet meget følsomme iagttagelser af nyfødte (og udviklet den udbredte Brazeltontest for nyfødte) siger i en konference-diskussion:

»...Da jeg første gang hørte Mary Ainsworth præsentere sit arbejde for omkring 15 år siden, lo folk bogstavelig talt og rejste sig og gik – akkurat som publikum til Mozarts og Bachs koncerter. Men jeg blev, og jeg tænkte, at dette er første gang jeg overhovedet hørte nogen i Society for Research in Child Development (Selskabet for forskning i børneudvikling) tale om andet end stimulus response systemer som om man kunne definere dem klart og let. Siden da er der lavet en masse arbejde, og vi er begyndt at identificere en masse sider af tilknytning og kærlighed, som ikke er mystiske«.

Man kan tænke, at hvis der havde været en overordnet stram forskningsstyring ud fra tidens fremherskende interesser og normer, ville det ikke have været muligt at gennemføre denne forskning, som siden har vist sig så perspektivgivende.

Ainsworth og Wittig planlagde situationen således, at den ville være tilstrækkelig ny for barnet til at aktivere tilknytningsadfærden, men ikke så fremmed, at den ville vække frygt og tilknytningsadfærd lige fra begyndelsen. Denne grænse mellem nyhed (der opfordrer til udforskning) og fremmedhed (der gør bange) kan være svær at forudse, men her var hjemmeiagttagelserne en god hjælp.

Overordnet blev den udformet med henblik på at kunne undersøge, hvordan børn reagerer med tilknytningsadfærd, når moderen efterlader dem i et ukendt miljø, og hvordan de kan bruge moderen som en sikker base, hvorfra de kan udforme omverdenen. Den er stressende nok til, at tilknytningssystemet påvirkes, men stressvirkningen er mild for langt de fleste børn i de vestlige industrisamfund, hvor man har benyttet den. (I Japan har den vist sig langt mere stressende).

Denne balance har man tilstræbt i efterfølgende forsøg på at konstruere undersøgelsessituationer, der kan belyse individers tilknytningsorganisation lige fra legesituationer og til det nu meget interessevækkende tilknytningsinterview for voksne (AAI: Adult attachment interview af Ainsworth-elleven Mary Main). AAI er dog principielt forskellig. Nok tilstræber man »at overraske det ubevidste«, men i modsætning til de mere Fremmedsitationsinspirerede metoder er der ikke her tale om at finde tilknytningssystemets organisation i forhold til en specifik person.

I Fremmedsituationen indgik en person, som barnet ikke kendte, men hun gjorde sine tilnærmelser så gradvist, at man regnede med, at eventuel frygt for hende mere skyldtes det ukendte end en pludselig skræmmende adfærd. Fremmedsituationen består af otte episoder. De mindst forstyrrende kom først, og man sørgede for, at hele situationen ikke var mere foruroligende for barnet, end hvad det sandsynligvis ellers kom ud for i sit dagligliv.

I den ene ende af forsøgslokalet er der en barnestol fyldt med og omgivet af legetøj. I den anden ende er der en stol til moderen og på den modsatte side en stol til den venlige, men fremmede kvinde.

Den første episode er ganske kortvarig. Hver af de efterfølgende varer tre minutter, medmindre barnet er så ulykkeligt, at man afkorter episoden. Episoderne er:

- 1) Mor, barn og iagttager kommer ind i lokalet.
- 2) Iagttageren går ud, og moderen henvender sig kun til barnet, hvis det selv søger kontakt.
- 3) Den fremmede kommer ind, taler lidt med moderen, nærmer sig gradvist barnet og viser det noget legetøj.
- 4) Moderen forlader stilfærdigt rummet. Den fremmede lader barnet lege uforstyrret eller prøver at interessere det i legetøjet. Hvis barnet er ked af det, prøver hun at trøste det.
- 5) Moderen

kommer ind igen, idet hun standser i døren, så man kan se, om barnet reagerer spontant på hendes tilbagekomst. Den fremmede forlader stilfærdigt rummet. Moderen får besked på, at så snart barnet leger godt skal hun sige farvel og forlade rummet. 6) Barnet er nu alene. 7) Den fremmede kommer ind og forsøger igen at interessere barnet i legetøjet – eller trøste det. 8) Moderen kommer tilbage, den fremmede kvinde forlader rummet og situationen afsluttes, når man har set barnets adfærd ved genforeningen med moderen.

I begyndelsen heftede man sig mest ved den alment forekommende adfærd. Hos alle børn faldt udforskningsadfærden brat, når den fremmede kom ind. Først når barnet igen var alene med moderen, begyndte det at lege. Den fremmedes forsøg på at interessere barnet for legetøjet var forgæves, og al slags udforskningsaktivitet nåede et nulpunkt, da den fremmede vendte tilbage, mens moderen endnu var væk.

Børnene græd hyppigt, når moderen var væk. Anden gang moderen gik ud, var gråden stærkest, og den mildnedes ikke af, at den fremmede kom ind og forsøgte at trøste. Man mente først, at barnets gråd var udtryk for stærk tilknytning til moderen. Senere fandt man, at barnets højroastede protest hang mere sammen med dets temperament.

Disse børn var alle tilknyttede til moderen, og det var meningsløst at tale om tilknytningens styrke, men derimod ikke om dens kvalitet.

Tilknytningssystemet er så højt i adfærdssystemhierarkiet, at tilknytningen kan ske under de mest belastende forhold. Det er dog muligt, at man under ganske særlige forhold (som adskiller sig enormt fra artens udviklingsmiljø) kan finde børn, som ikke er tilknyttede til nogen. Dette synes at være tilfældet hos børn fra rystende elendige rumænske børnehjem, som da også tiltrak sig forskerinteresse, da man blev opmærksom på dem.

De fleste børn søgte efter moderen, mens hun var væk, ved at se på eller kravle hen til den dør, som hun var gået ud af. Nogle børn græd desperat, men søgte slet ikke, og andre hverken græd eller søgte efter moderen.

Efter adskillelserne, navnlig den sidste, var børnene – ofte efter en pause – meget mere kontaktsøgende over for moderen. Der var ikke nær så megen tilnærmelse til den fremmede, selvom nogle børn klyngede sig til hende og ikke ville sættes ned igen, når hun havde taget dem op for at trøste dem.

Ligesom andre fandt Ainsworth og Wittig, at børnene kunne bruge moderen som en sikker base, hvorfra de kunne udforske ukendte situationer og personer. Moderens tilstedeværelse kan vippe balancen til fordel for, at barnet udforsker det nye i stedet for at trække sig tilbage fra det. Moderens fravær tipper balancen i modsat retning med øget tilknytningadsfærd og mindre udforskning. Selv når moderen kom tilbage, nåede børnene ikke op på samme udforskningsniveau, som før hun forlod dem, heller ikke selvom moderen aktivt forsøgte at genoprette interessen for legetøjet.

Fundene stemte således godt med iagttagelserne fra Uganda og med den teoretiske begrebsramme.

De stemmer også godt med Bowlbys overbevisning »Der viser sig stadig flere erfaringer, som tyder på, at mennesker i alle aldre er lykkeligst og med størst fordel kan anvende deres evner, når de har tillid til, at som baggrund er der et eller flere mennesker, som man kan stole på, og som vil komme til hjælp, hvis der skulle opstå vanskeligheder. Denne person, som man stoler på, også kendt som tilknytningsperson, forsyner sin partner med en sikker base at operere ud fra« (Bowlby 1973, 1979).

(Her ser man, hvordan Ainsworths indflydelse gjorde sig gældende hos Bowlby. Det var fra hende, at begrebet sikker base kom ind i teorien. Efter at hun var kommet til Baltimore, sendte Bowlby hende sine fortryk og hun orienterede ham om fundene fra Fremmedsituationen).

Siden havde de et livslangt samarbejde.

Det er interessant at finde en næsten enslydende udtalelse hos en amerikansk teenager. Adspurgt om afhængighed (dependence) til bedsteveninden svarede hun: »Jeg ville sige, at vi er afhængige af hinanden på en måde, så vi begge er independente, men hvad angår vores venskab er vi afhængige af hinanden, fordi vi ved, at vi begge er klar over, at når som helst vi virkelig har brug for nogen, vil den anden altid være der.« (Gilligan 1986).

Bowlby og psykoanalysens fænomener

Hvor Bowlbys tanker jo ikke vandt genklang i de psykoanalytiske kredse, som han oprindeligt færdedes i, er der nu forsigtige forsøg fra psykoanalytisk side på at se, hvad man kan lære af tilknytningsteorien, og der er, synes det mig, invitationer til en genforening, som H. og M. Steele (1998) kalder det. Hvor meget tilknytningsteorien kan vinde ved at modtage denne invitation er svært at sige på indeværende tidspunkt.

Bowlby søgte jo ikke inspiration i den psykoanalytiske litteratur, men i videnskaber som etologi, systemteori, og kognitiv psykologi, hvis frontforskning han afsøgte for hvad han kunne finde af brugbar viden. Han omtalte imidlertid Freud med respekt lige til det sidste og »undskyldte« ham med, at den videnskab han byggede på var misvisende set med nutidens øjne.

Men han betragtede sig selv som objektrelationsteoretiker, Inge Bretherton (1998) bad ham midt i 1980'erne om at gennemlæse et kapitel hun havde skrevet til J. Osofskys »Handbook of infant development.« En overskrift var »Sammenligning mellem tilknytningsteorien og to objektrelationsteorier«. Til Brethertons forbavselse spurgte Bowlby, om hun kunne tænke sig at ændre dette til »..og to andre objektrelationsteorier«.

Men hvis kriteriet for at kunne kalde sig psykoanalytiker, som Freud hævdede (i striden med Jung) var at acceptere Ødipuskomplekset, så er sagen måske mere tvivlsom. Steeles beretter, at Bowlby med høj og klar stem-

me midt i Anna Freud Centerets stopfyldte spisestue betroede dem »I 50 år som praktiserende psykoanalytiker har jeg aldrig haft brug for Ødipuskomplekset«.

For Bowlby var det jo stedse afgørende at få gjort op med begrebet afhængighed, som har så stor plads i både psykoanalytisk og anden psykologisk teori. Specielt anser han det for misvisende at hævde, at børn skal gøres tiltagende uafhængige, at tegn på afhængighed er regressivt, og at stærke ønsker om tilknytningspersoners tilstedeværelse betragtes som udtryk for »infantilt behov«, »en del af babyselvet«, som man burde være vokset fra. Om »infantil« og »regressiv« siger han »Dette er ord som jeg aldrig bruger«.

Der er imidlertid brug for en præcis skelnen mellem tilknytningsadfærd og dependent adfærd. Faktisk har det i Sroufes langtidsundersøgelse vist sig, at de trygt tilknyttede børn var mere uafhængige i en børnehavesituation, og også senere i en sommerlejr (i overensstemmelse med sikker-base tankegangen).

For Bowlby består psykisk sundhed i at kunne vise tilknytningsadfærd eller lade være alt efter situationen (»hvor farlig den er«). Tillid til andre og selvtillid er ikke alene forenelige. De er komplementære.

Dette ses tydeligt i bind 2 af attachmenttrilogien. I denne bog »Separation, anxiety and anger« (1973) behandler han angstfænomenet og kritiserer den psykoanalytiske opfattelse, bl.a. for at betragte mørkeangst og angst for at være alene som neurotiske, fordi de er urealistiske.

Bowlby ser disse slags angst som naturligt indbyggede igennem evolutionens naturlige udvælgelse og altså alment menneskelige. Både mørke og det at være alene øgede risikoen i menneskets udviklingsmiljø. Mottoet er »Hellere være på den sikre side« (Better safe than sorry), Det er for dyrt ved erfaring at lære, hvilke ting der er livsfarlige. Han siger »...de stimulussituationer, som mennesker er programmeret til at reagere på med angst, har samme status som et rødt trafiklys. Hver er et signal om mulig fare«. Risikoen er statistisk forhøjet. Han er hermed, som i øvrigt i sin opfattelse af følelser, på linje med nu fremherskende opfattelser af følelser som funktionelle for individet (og ikke først og fremmest forstyrrende). Man kan sige, at følelserne er et signal om individ -miljøhomeostasens tilstand.

At nærme sig eller klynge sig til nogen er potentiel sikkerhed også i dag. Bowlby påpeger, at ved næsten alle trafikdrab og dødsulykker hos børn i England var børnene alene. »Bedømmelse af fare antager altid form af en forudsigtelse (forecast), afhængig af omverdensviden og kognitiv status«.

De hidtidige objektrelationsteoriens begreber om gode eller ikke-gode »indre objekter« afløses af et begreb om indre arbejdsmodeller. Hvor i hvert fald Melanie Kleins indre objekter udspringer af barnets fantasi helt ned i første leveår, konstruerer individet efter denne opfattelse med udgangspunkt i sin aktivitet arbejdsmodeller om verden og sig selv i verden. Bowlby er her sandsynligvis inspireret af Piaget, som han jo traf ved WHO-konferencerne,

men tanken fik nærmere formulering efter at Bowlby havde stiftet bekendtskab med Craiks begreb igennem neurobiologen J.Z. Youngs bog »A model of a brain« (1964) (om nervesystemet belyst ved iagttagelser af blæksprutter. Dette viser, hvor bredt Bowlby orienterede sig).

(Bowlby fik indflydelse på Youngs teoridannelse. Hans tilknytningsteori nævnes med tilslutning i Youngs næste bog »Programs of the brain.« (1978). Hinde blev også inspireret til forskning af Bowlby. Bowlby var stolt af denne accept hos naturvidenskabsmænd).

Arbejdsmodellen (egentlig arbejdende model – working model eller internal working model – IWM) anses som dynamisk fungerende og som en model med samme slags struktur som verden. Den kan derfor bruges til at afprøve handlingers effektivitet. Derfor er metaforen landkort ikke hensigtsmæssig.

Man kan have arbejdsmodeller af alting i verden, men for Bowlby drejede interessen sig jo om personlige relationer.

Hvordan arbejdsmodellen er, afhænger både af individuelle egenskaber og af de erfaringer, man har gjort. Bowlby siger:

»I dette billede af personlighedens funktion er der to hovedsæt af påvirkninger. De første drejer sig om den delvise eller fuldstændige tilstedeværelse eller fravær af en pålidelig person, som er både villig til og i stand til at udgøre den slags sikker base, som man har brug for i enhver fase af livsløbet. De udgør den ydre eller miljøindflydelsen. De andre vedrører individets relative evne eller mangel på evne for det første til at erkende, når den anden person er både pålidelig og villig til at fungere som base, og dernæst efter denne erkendelse til at samarbejde med denne person på en sådan måde, at et gensidigt tilfredsstillende forhold indledes og opretholdes. De udgør de indre eller organismiske indflydelser.

Livet igennem er der et kompliceret og gensidigt påvirkeligt samspil mellem disse to slags indflydelser. Dette er grunden til, at barndomsoplevelserne betragtes som så afgørende, for de bestemmer et menneskes forhold til, hvordan det giver sig i kast med den sociale omverden og medbestemmer derved de erfaringer det får.« (Bowlby 1979)

Det vil sige, at oplevelsen af omverdenen og oplevelsen af selvet er to sider af samme sag.

Arbejdsmodellen, som konstrueres ved hjælp af de reelle erfaringer, men også medbestemmer dem, indebærer den enkeltes forventninger og forudsigelser og forsyner ham med redskaber til konstruktion af handlingsplaner. I det enkelte individ kan arbejdsplaner og de emotioner, som indgår i dem, være bevidste eller ubevidste, indbyrdes forenelige eller modstridende. De bliver ofte selvfølgeligt fungerende som f.eks. vores motorik.

Et »nøgletræk« i planerne er »individets forestilling om hvem dets tilknytningsskikkelser er, hvor de kan findes, og hvordan man kan forvente, at de vil reagere (på ens udspil)...(også) hvor acceptabel eller uacceptabel man selv er i tilknytningspersonernes øjne.« (Bowlby 1973)

Det er ikke barnets iboende fantasier, der bestemmer, hvordan dets arbejdsmodel er, men dets tidligere virkelige erfaringer med dets tilknytningspersoner. Dette betyder ikke, som nogle kritikere har hævdet, at Bowlby ikke tillagde fantasi nogen betydning, men at han forkastede Kleins antagelse, at »fantasi er selvgenereret *ex nilo*« (Diamond *Marrone* 1998). Han mente, at fantasi var et hjælpemiddel til at få mening i reelle oplevelser. Men spørgsmålet om fantasiens status havde været et stridspunkt, siden Freud opgav forførelsesteorien. At betvivle fantasiens overherredømme ansås af nogle som en tilbagevenden til den (alt for) tidlige Freud.

Bowlby mener, at børn ofte har gode grunde til at føle sig usikre på deres tilknytningspersoner, hvis man sammenligner deres erfaringer med den mulighed de har for at forstå og bearbejde dem. De helt små børn har begrænset mulighed for at vide, at en tilknytningsperson ikke er væk for bestandigt.

En treårig, der var indlagt en uge ved en blindtarmsoperation havde ikke fået besøg af forældrene, fordi man mente, at hvis han græd, kunne sårhelingen blive vanskeliggjort. Da de endelig kom, sagde han »Jeg troede, at I havde glemt mig«.

Efterhånden kan barnet selvfølgelig bedre overskue sin situation, og adskillelserne kan blive længere uden at opleves som katastrofer. Nu kan imidlertid det sprog, som kan bruges til at skabe tryghed også skabe utryghed.

I overensstemmelse med sin tro på erfaringernes betydning har Bowlby eftersøgt, hvad der egentlig er foregået i familierne hos de børn, som kom til behandling for angsttilstande. Når det lykkes at komme bag om familiemedlemmernes dækken sig selv og hinanden (svært!), viser det sig da, at der ofte har været trusler om at smide barnet ud, eller om at forældrene selv forlod hjemmet, undertiden om at barnet gør forælderen syg eller endog selvmordstrusler. Sådanne trusler synes almindelige. Bl.a. fandt man ved en undersøgelse af fireårige i Nottingham i 1960'erne, at hele 67% af ca. 700 forældre brugte trusler om adskillelse. Blandt de mange eksempler (og der er flere i Bowlby 1988) er her et særligt udførligt og tydeligt:

»Jeg plejede at true ham med Hartley Road drengehjem, som ikke mere er et hjem, og siden da har jeg ikke kunnet gøre det, men jeg kan altid sige, at jeg tager ned i byen og undersøger det, ved du.« Og Ian siger »Nå, hvis jeg følges med Stuart (7 år), så gør det ikke noget«. Så siger jeg: »Nå, I kommer på forskellige hjem, og *du* kommer på et andet«. Men ved du, han blev virkelig bekymret, og jeg gjorde ham parat en dag, og jeg tænkte, at jeg ville tage ham en tur rundt, *som om* jeg gik, ved du, og han *var* virkelig bekymret. Faktisk måtte jeg gå hjem med ham igen, da han begyndte at græde. Han så, at jeg mente det alvorligt – han *troede* det i hvert fald. Og nu behøver jeg bare at true ham. Jeg siger »Det skal ikke tage mig lang tid at gøre dig parat.« (Newson & Newson 1969).

Nogle forældre bliver forbløffede, når de ser, hvor bange barnet bliver og lover sig selv, at de aldrig vil gøre det mere. Men mange forældre bruger sådanne trusler rutinemæssigt og opgiver dem først, når de ikke længere virker.

Indtil en vis alder er de enormt effektive og ikke blot i vestlige miljøer. På en lille koralø, Ifaluk, hvor også de voksne er meget bange for ånder, tilkalder man en særlig ond ånd, når børnene ikke makker ret. En kvinde klæder sig ud som ånden og kalder barnet til sig med en gestus, som om hun vil æde det. Barnet løber i stor skræk til den nærmeste voksne, som opfordrer ånden til at tage det uartige barn. I Japan kan moderen bede en gæst tage det uartige barn med sig, og gæsten går ind på spillet og opfordrer barnet til at komme med. Barnet klynger sig rædselsslagent til moderen.

Andre forældre kan det ske for i ophidselse (som i sig selv kan forøge angsten). De skammer sig ofte bagefter, og barnet kan så have svært ved at tale med forældrene om, hvor bange det blev, og det kan ikke få afprøvet sin frygt mod den reelle risiko, »hvad den så end måtte være« (Bowlby 1973). Hvis barnet kommer i behandling, vil dets frygt let blive bortforklaret enten som dets egne skyldbetyngede fantasier eller som dets læggen disse ud i forældrene (projektion).

Voksne kan undertiden komme i tanker om rædslen ved sådanne trusler ved at komme på den rette formulering. Bowlby nævner eksempler på patienter, som havde svaret benægtende på en generel forespørgsel om, hvorvidt forældrene nogensinde havde brugt adskillelstrusler. Først da man fik fat i det rigtige kodeord kunne adskillelsesangstens rædsel genopleves. En far havde truet med at sende datteren til en skole på en fjern klippeø omgivet af hajer. Han behøvede bare at sige »Så bliver det klippeøen«, så faldt datteren til føje. En mor, der truede med børnehjem, tilføjede, at der ville sønnen kun få margarine. I dette tilfælde var ordet »margarine« tilstrækkeligt.

Samtlige voksne, der har at gøre med barnet, kan have en interesse i at betragte dets angstfyldte eller vrede beretninger som fantasier eller i at ville skåne det for at erkende virkeligheden. Uhyggelige erindringer som seksuelle overgreb eller forældreselv mord kan således blive bortforklaret som drømme. (Her og nu er der måske en tilbøjelighed til at tro for meget, der kan tolkes som seksuelle overgreb).

Bowlby mener, at afvisning af barnets oplevelser kan give et knæk i dets tiltro til egen dømmekraft, og at både voksne og børn står sig ved at se virkeligheden i øjnene for at komme overens med den.

Striden om hvorvidt barnets overgrebsberetninger skal betragtes som fantasi eller som beskrivelse af begivenheder, der virkelig har fundet sted blussede op i den periode for ikke så længe siden i forbindelse med øget interesse for seksuelle overgreb. Der er næppe tvivl om, at en del overgreb er forblevet skjult i tidens løb, og at der har været en tendens til at mistolke børnenes symptomer og affærdige deres klager. Men der er efter megen

forskning (der står store penge på spil i erstatningsagerne i USA og der er megen voksenharme her) samtidig ikke megen tvivl om, at både børn og voksne i psykologisk terapi kan ledes til falske erindringer af stærkt virkelighedspræg, ofte uden at terapeut og patient er bevidste om vildfarelsen (se Loftus i *American Psychologist* 1993).

Man kan vel imidlertid give Bowlby ret i, at man skal tage børnene alvorligt, og at man også bør se nærmere på deres livsforhold.

Hvis der er forskel på, hvad man har fået fortalt, og hvad man har oplevet, har man to arbejdsmodeller af den samme ting. Tulving (1972) skelnede imellem episodisk og semantisk hukommelse. Tulving mener, at selvbiografisk hukommelse er kodet i episodisk hukommelse, hvorimod generisk hukommelse findes i den semantiske hukommelse. Denne sidste kan rumme hvad andre har fortalt en, men også generaliseringer fra egne oplevelser. Hvis de to hukommelsessystemer er i modstrid, kan de episodiske erindringer blive udelukket fra bevidstheden ved såkaldt defensiv eksklusion. Her går Bowlby ud fra, at de episodiske erindringer er pinagtige.

I tredje del af attachment-trilogien Loss postulerer Bowlby, at der er en overordnet struktur, eller system, som scanner indgående information for relevans, men hvis dette overordnede system ikke er velorganiseret i en helhed eller hvis der ikke kan være kommunikation mellem alle subsystemer, kan visse adfærdssystemer ikke blive aktiveret, når det er relevant eller signaler fra disse systemer kan forblive ikke-bevidste.

Herved fremkommer patologiske tilstande, hvor forsvars- eller dissociative mekanismer medvirker til tilknytningssystemets deaktivering. Bowlby beskriver med eksempler, hvorledes dette kan være tilfældet ved patologisk sorg.

Fremmedsituationens perspektiver

En væsentlig grund til at Bowlby blev så inspireret af etologien var, at han her så en mulighed for at teste de psykoanalytiske indsigter empirisk (natur)videnskabeligt.

Det blev i høj grad Ainsworths Fremmedsituation, der bidrog til at indfri dette håb. I 1978 (Ainsworth m.fl. 1978) udgav hun et hovedværk om Fremmedsituationens rationale og udvikling, hvordan man indtil da havde søgt at tjekke dens gyldighed med iagttagelser i barnets faktiske virkelighed, hvilke problemer man stadig så, og fremtidsperspektiver mht. yderligere forståelse af både metoden og teorien. Det var i høj grad dette grundige arbejde, som gjorde Bowlbys og Ainsworths beskrivelser stuerene i akademiske kredse og fik dem til at tage deres forskning alvorligt.

Herefter begyndte empiriske artikler med tilslutning til teorien at dukke op i tidsskrifter og bøger, og siden er det accelereret voldsomt (så det næsten er umuligt at følge med).

I 1978-bogen gjorde Ainsworth rede for, hvordan man med inspiration i Hindes fremstilling af etologien, dens fremgangsmåder og resultater begyndte med beskrivelse og klassifikation uden forudfattede meninger.

En sådan fremgangsmåde gør det muligt at ændre, forbedre og udvikle systemet, efterhånden som man arbejder med det. Den gør det også muligt at se, hvordan de forskellige adfærdsformer udgør organiserede *mønstre*. Hvis man derimod først definerer typer og så kategoriserer adfærden med disse typer som klassifikationsgrundlag, så har man på forhånd låst sig fast i et bestemt billede, og det kan blive vanskeligt at se faktisk forekommende mønstre, som ikke passer med den udtænkte typeinddeling.

(Problemet med typeinddeling er vanskeligt. Det kan eksemplificeres ved diagnosesystemer, hvor det kontinentale prototypesystem nu er afløst af de mere angelsaksiske DSM IV og ICD10).

Da Ainsworth (og Wittig) undersøgte de individuelle mønstre hos de første 13 børn, fandt de, at børnenes ulykkelighedsreaktion, når moderen gik ud, var den mest indlysende måde at ordne materialet på. Men efterhånden som man undersøgte flere mor-barn par blev det klart, at dette sagde langt mindre om tilknytningens kvalitet end børnenes adfærd ved genforeningen med moderen, og da navnlig den anden genforening, hvor de havde været mest stressede. Dette følger også fra Bowlbys teori i den forstand, at moderens funktion er at beskytte mod fare og barnet dermed kan komme ud af sin alarmtilstand, få genoprettet sin ligevægt.

Ved minutios gennemgang af de individuelle reaktioner kunne man herefter definere tre overordnede grupper af tilknytningskvalitet og også en række undergrupper. Grupperne blev betegnet med bogstaverne A, B og C, fordi man ikke på dette tidspunkt ønskede at give grupperne navne, som betegnede dem nøjere. Man skal derfor ikke lede efter en dybere forklaring på disse navne, hvad mange har gjort.

Inden for disse hovedgrupper er der undergrupper med hver sine karakteristika. Disse grupper ser man sjældent nævnt, måske fordi der er så få individer i hver undersøgelse. Samme problem rammer også C-gruppen, som i amerikanske og europæiske undersøgelser som regel udgør et absolut mindretal. (Den kan også være svær at se, siger Ainsworth, som forestiller sig, at mange C-børn bliver overset. Hun beklager i øvrigt, at undergrupperne negligeres). Ofte refereres kun til gruppen af trygt tilknyttede børn (B) på den ene side og gruppen af utrygt tilknyttede børn (A og C) på den anden.

De to utrygge grupper er imidlertid så forskellige, at det er meningsløst at slå dem sammen medmindre man vil have en meget grov screening for den statistiske mulighed for psykiske vanskeligheder.

B. De trygt tilknyttede børn betragtes som regel som normalgruppen. De kan bruge moderen som en sikker base for deres udforskning og søge beskyttende nærhed og trøst hos hende efter stress. De lader sig berolige af moderen og kan så interessere sig for omverdenen igen.

De sikrer sig direkte og klart nærheden til moderen.

A. De undgående børn udforsker og leger uafhængigt af moderen, og gør ikke megen forskel på moderen og den fremmede. Ved genforeningen undgår de aktivt kontakt med moderen, ignorerer hende, ser bort. Leger (men overfladisk) med legetøjet. Virker rolige. Utrænede iagttagere kan mene, at de er selvstændige, men deres hjerteaktion viser det indre oprør. (Det var Robertsons beskrivelse af, hvordan de indlagte børn undgik deres mor, der vakte Ainsworths opmærksomhed for dette fænomen).

Disse børn har erfaringsmæssig god grund til at forvente moderens (pinefulde) afvisning, men kan ved deres adfærd holde sig i nærheden af hende uden at provokere hende. Det synes som om disse mødre giver sig af med barnet, når det leger glad, men vender interessen bort, når børnene er kede af det (Grossman).

C. De utrygt-ambivalente børn lader sig ikke trøste. De vil op til moderen, men straks efter ned igen og op igen – ofte ledsaget af tegn på vrede (nogle småtjatter, andre slår moderen).

De er meget opmærksomhedskrævende og sikrer sig således moderens opmærksomhed.

Endelig har Main og Solomon 1984 beskrevet en ny kategori D.

D. beskrives som disorganiserede/desorienterede og deres strategi er ikke klar. De har en blanding af undgående og modstræbende adfærd, stereotypier og viser ofte frygt for moderen.

Hvor man i begyndelsen var tilbøjelig til at mene, at utryg tilknytning forudsagde psykopatologi, er man nu klar over, at langt den største risikogrube er D-børnene. D-kategorien har vakt stor interesse måske særligt hos klinikere.

Denne inddeling gælder barn-mor relationen og bliver først efterhånden til en repræsentation hos barnet. Bowlby brugte ikke det vanskelige ord internalisering, fordi der er tale om barnets aktive konstruktion. Ved de ganske få undersøgelser, hvor børn er blevet set med både moderen og faderen har man fundet tilfælde, hvor de to relationer ikke var i samme kategori.

I alle tilfælde (af mor-barn undersøgelser) har man fundet en sammenhæng med mødreadfærd i hjemmet. B-børnenes erfaring er en mor, som reagerede så hun kunne opfattes som en sikker havn (det betød ikke, at moderen nødvendigvis reagerede efter barnets ønske i enhver situation). A-børnene har oplevet afvisning, når de gav udtryk for at være i nød. Man opfatter deres negligering af moderen delvis som en sikring mod at gøre opmærksom på sig selv, hvad de har dårlige erfaringer med, men måske navnlig som en beskyttelse mod at få aktiveret tilknytningssystemet, fordi de har pinefulde erfaringer med afvisninger.

C-børnenes mor reagerede skiftende på deres appeller. De havde ikke opgivet hendes støtte, men i usikkerheden på den var de klæbende, krævende og undertiden aggressive. Som nævnt sørger de for ikke at blive overset.

D-børnene er under megen udforskning, måske fordi de har så stor interesse for klinikere. Ikke bare findes mange af dem blandt mishandlede børn. Men de findes også hos mødre med uforløste traumer fra nære personers død og til egen akut truende sygdom. Man antager, at de mishandlede børns forvredne adfærd er udtryk for den konflikt de befinder sig i, når den person, som de er bange for og den person, som de vil søge beskyttelse hos er en og den samme. De har ingen mulighed for at flygte fra det frygtvækkende og til en sikker havn. Mødrene med de uforløste traumer formodes at sende uforståelige signaler, fordi de reagerer på noget i sig selv og ikke på den omverden, som er fælles med barnet.

Dette er imidlertid ikke det sidste om D-børnene, som utroligt mange forskere har en særlig interesse i for tiden. Det kan meget vel være, at man kan forfine klassifikationen, og sandsynligvis kommer der bedre årsagsafklaring.

Der er selvfølgelig tale om ikke-bevidste, ikke-reflekterede strategier. Dette ændres med barnets udvikling.

Overordnet fandt Ainsworth og hendes studerende som tidligere antydet, at moderens følsomhed for barnets udspil var afgørende for barnets tilknytningskvalitet. De trygt tilknyttede børn havde de mest følsomme mødre. Dette er blevet efterprøvet i en del undersøgelser, men der er ikke 100% korrelation mellem barnets tryghed og moderens følsomhed. Ainsworths egne første fund er de tydeligste. Nogle mener, at forskellen skyldes, at ingen senere undersøgelser har haft et tilnærmelsesvist så grundigt iagttagelsesgrundlag, andre mener, at man må lede efter supplerende forklaringer, som f.eks. moderens »sindstilstand mht. tilknytning« (Main).

Men der er empirisk og teoretisk forståelighed i børnenes reaktion i Fremmedsituationen. Børnenes adfærd her er (som altid) bestemt af både hele forhistorien og af situationen. Det er fordi situationen holdes konstant, at man kan se de individuelle forskelle.

Barnets første arbejdsmodeller er proceduremæssige, et forhold hvis betydning nu diskuteres. De følger ikke-formulerbare og ikke-formulerede regler og svarer nærmest til hvad Bruner kalder enaktive og Piaget sanse-motoriske. Bl.a. i forbindelse med psykoterapi kan det tænkes, at man ikke sprogligt kan påvirke dem, men at selve den terapeutiske relation må gøres til en ændrende erfaring. Tiltagende suppleres de med (ikke erstattes af) symbolske modeller og afspejler efterhånden også, hvad forældrene siger.

Arbejdsmodeller er ikke fastlagt en gang for alle. Når barnet får nye erfaringer, kan de opdateres. Når dette ikke sker, er der risiko for, at de arbejdsmodeller, som svarede til en tidligere virkelighed og derfor var brugbare, vil tjene barnet dårligt under de nu ændrede omstændigheder.

Langtidsundersøgelser (navnlig Sroufe i Minnesota og Grossmanns i Tyskland) har vist, at de tidlige mønstre ofte fortsætter, og at børnene ofte fungerer på måder, som meningsfuldt kan afledes af den tidlige udvikling. Foreløbig har jeg set resultater til op i 22-årsalderen.

Principielt skulle arbejdsmodeller jo ændres med nye erfaringer. Det er derfor egentlig mærkeligt, at man har været så optaget af om tilknytningskvaliteten var stabil igennem udviklingen. Det, der synes interessant, er at finde lovmæssigheder for dens stabilitet og dens ændringer.

Megen af den stabilitet, som man har fundet, skyldes formentlig stabilitet i miljøet. Men meget skyldes også, at børn synes at provokere reaktioner hos andre, som vedligeholder deres arbejdsmodel. Både Sroufe, Grossman og Howe har set dette i børnehaver.

Strengt taget har man imidlertid ikke så alment anerkendte prøvesituationer for ældre alderstrin som Fremmedsituationen, men der arbejdes på sagen med stor metodebevidsthed. Overalt kræves der nu validering ved iagttagelser af konkret adfærd og ofte også sammenholden af forskellige metoder.

Bl.a. Ainsworths elever Marvin, Waters, Cassidy, Main og Crittenden har søgt at udvide metoderne til flere alderstrin eller nye klassifikationer. Crittenden er gået længst med en meget differentieret model. Bretherton har arbejdet ihærdigt og indsigtfuldt i en årrække med at forstå arbejdsmodeller.

Det er også et problem, at man ikke ved hvilken indflydelse andre sider af barnets udvikling har for arbejdsmodellernes »form« og for barnets muligheder for at klare sig. Ligesom belastende enkeltbegivenheder som dødsfald kan ændre arbejdsmodellen, kunne måske også positive enkeltbegivenheder, selvom dette måske er mere tvivlsomt. (Men måske har man bare ikke interesseret sig for det.)

(Tilknytningspsykologien har en »barnet som offer« tendens).

Den metode som har vakt mest interesse er dog nok AAI (Adult Attachment Interview), som efter Main og Goldwins første publikation har været gennem flere videreudviklinger og også er blevet afprøvet i en del selvstændige undersøgelser. Den påkalder sig navnlig interesse fra voksenklinikere, som håber at finde den nyttig ved diagnosticering. Meget groft sagt er pointen, at man ved at stille spørgsmål om individets tilknytningsoplevelser i 5-12 års alderen forsøger »at overraske det ubevidste«. Det viste sig, at når der var diskrepans mellem deres generelle udtalelser (Min mor var vidunderlig) og de erindrede specifikke episoder (jeg turde ikke sige til hende, at jeg havde brækket armen) var deres børn utrygt tilknyttede. Når de havde uklare, vævende passager eller syntes at sammenblende nutid og fortid var børnene tilbøjelige til at være disorganiserede/desorienterede. Der synes her at være et væsentligt bidrag til forklaringen på »transmissionskløften«, – dette at moderens iagttagne følsomhed kun synes at kunne forudsige en del af trygheden. Det er ikke mødre med en belastende barndom, som nødvendigvis får utrygge børn, men snarere mødre med arbejdsmodeller (eller »sindstilstand med hensyn til tilknytning«, som Main kalder det) som ikke er integrerede.

Hvor tilknytningsteorien engang blev fejlopfattet som »noget med små

børn«, synes risikoen i dag større for, at den bliver opfattet som en teori om psykopatologi. Men lige fra begyndelsen var intentionen at lave en teori, der kunne forklare både normal og psykopatologisk udvikling. Den drejer sig om udviklingsprocesser, og desuden er prædiktionerne statistiske, ikke deterministiske. En tidlig utryk tilknytning kan være en risikofaktor.

Måske fordi den har vakt så stor interesse hos klinikere, er den etologiske side af teorien gledet i baggrunden, og fordi den beskæftiger sig så meget med mor-barn relationer med moderen som beskytteren, er andre sider af mor-barnforholdet og børnenes andre sociale relationer blevet henvist til afdelingen for mindre betydningsfulde emner. Dette har aldrig været Bowlbys intention, hvad enhver kan overbevise sig om ved at læse hans egne værker.

Man har også været tilbøjelig til at se alle reaktioner i et socioemotionelt lys, herunder konstruktioner af multiple, indbyrdes stridende arbejdsmodeller, Main (1991) ser nu udviklingsmæssigt/kognitions-mæssigt på udviklingen af sådanne modeller, idet hun sætter dem i forbindelse med nyere undersøgelser af metakognition og dens udvikling. Der er udviklingsbetingede forskelle, men hun anser det også for sandsynligt, at de utrygt tilknyttede børns mødre gør det vanskeligt at konstruere en egentlig model. Dette er fordi så meget af barnets opmærksomhed går med at overvåge moderens tilgængelighed (og pædagogens i børnehaven har det vist sig), og fordi nogle mødres tankegang som i AAI er springende.

Main foreslår, at den ufuldstændige metatænkning og ikke kun psykiske forsvar på ethvert tidspunkt gør opdatering og integration vanskelig og da navnlig revision af arbejdsmodeller.

Arbejdsmodeller, som har været et så frugtbart heuristisk begreb, synes nu at kræve en opstramning, navnlig mht. sin afgrænsning, hvis det fortsat skal være til nytte.

Hinde (1988) gør opmærksom på, at i selve kraften (power) ligger der en fælde. Den kan nemt forklare hvad som helst.

»Main et al. (1985) definerer arbejdsmodeller som »en mental repræsentation af et aspekt af verden, andre, selv, eller relationer med andre, som er særligt betydningsfulde for individet« (p. 68) og som »et sæt bevidste og ikke bevidste regler for organisering af information, som er relevant for tilknytning og for at opnå og begrænse information« (p. 92) »I denne og andre artikler (Bretherton & Waters 1985) tildeles arbejdsmodeller mange andre egenskaber, f.eks. ses arbejdsmodellen funktionelt både som filtrerende input fra den ydre verden og som styrende motorisk aktivitet. Den ses som selvedligeholdende og modstandsdygtig mod dramatisk ændring, men alligevel modificerbar, enten gennem samspil med et andet individ eller i dets fravær gennem kognitive processer. Sommetider er den en model af et andet individ og sommetider af en relation (relationship) og børn kan handle som begge partnere i en relation (Sroufe & Fleeson). Et individ kan have to arbejdsmodeller af den samme person.

Det er vanskeligt at undgå den konklusion, at der føjes nye egenskaber til, efterhånden som nye fænomener kræver forklaring.«

Arbejdsmodellernes status og deres opbygning er tiltagende genstand for diskussion. Således afholdt man ved universitetet i Regensburg i 1998 en konference »The structure, development and functioning of Internal Working Models«.

En række af foredragene findes i tidsskriftet »Attachment and human development« (december 1999). Heriblandt om betydningen af scripts og om sprogets mulige indflydelse på arbejdsmodellerne eller arbejdsmodellernes mulige indflydelse på sproget.

I en nyere artikel viser Hinde (og Stevenson-Hinde 1991), hvordan brugen af Darwinismen ofte er problematisk, fordi biologiens desiderata (ønskemål) ikke nødvendigvis stemmer overens med kulturers desiderata. Dette er i høj grad, fordi de evolutionært udviklede egenskaber er udviklet i et bestemt miljø, hvor de var hensigtsmæssige for overlevelse og for reproduktion. Vores konkrete viden om menneskets udviklingsmiljø er dog usikker.

De desiderata, som er relevante for tilknytningsteorien er:

Biologiske: at maksimere et individs inclusive fitness (mængden af gener som videreføres).

Kulturelle: at stræbe efter et samfunds normer og værdier. Dette kan let komme på kollisionskurs med biologien (f.eks. »Dø for fædrelandet«).

Psykologiske: at opnå psykisk velbefindende.

En biolog ville sige, at den adfærd, der giver succes, afhænger af omstændighederne. Der er ikke biologisk grundlag for at sensitive mødre skulle være »de bedste« eller »de mest naturlige«. Snarere ville det være besynderligt, hvis barnet evolutionært er udviklet til specielt at være tilpasset et miljø med følsomme mødre, bl.a. synes mødres følsomhed at være medbestemt af pres i dagligdagen lige fra fødeknaphed for aber og til skilsmis-sesituationer hos mennesker. Ej heller er der noget naturnødvendigt i, at »B-psyken« må anses for den fordelagtigste i ethvert miljø.

Derimod er det biologisk rimeligt at forestille sig, at den eneste prædikator for det unge individ er det aktuelle miljø. Man ville derfor forvente, at den naturlige udvælgelse har formet individer, så de bruger deres tidlige miljø som indikator for, hvordan livet senere kan blive og til at udvikle egenskaber, der passer til et sådant »forventet miljø«. Dvs. at vores biologiske arv ikke kan forhindre et udviklingsforløb, der fører til mindre end optimal psykisk sundhed, hvis det betyder bedre tilpasning til den givne mor. Det løser barnets øjeblikkelige problem, men kan give problemer, når barnet skal ud i andre miljøer.

»Det synes rimeligt at antage, at tryk tilknytning kan fremme psykologisk velbefindende i alle kulturer, specielt hvis opfattelsen er begrænset til emotionel vurdering og spændstighed (resiliency) under tilknytningsrelaterede omstændigheder. Men tilbage står spørgsmålet, om psykisk velbefin-

dende *nødvendigvis* indebærer, at man passer til kulturelle eller biologiske desiderata«. (Hinde og Stevenson-Hinde 1991)

Der er også problemer med generationernes modstridende interesser (parent-offspring conflict). Barnet har kun een chance for at videreføre sine gener, nemlig at overleve, mens moderen kan satse på mere afkom. Mødre i dyreverdenen synes at ønske at fremme afkommets selvstændighed tidligere end børnene selv lægger op til.

Hvordan man i tilknytningsteorien betragter barnets adfærd hænger i høj grad sammen med evolutionsteoriens aktuelle stade.

Hvor evolutionsteorien giver for forenkledede svar, er det formentlig dens manglende hensyn til sproget, som måske kan mediere en forståelse af andres og egen psyke (såkaldt »theory of mind«). Nogen empiri tyder på, at børns deltagelse i samtaler om følelser kan virke fremmende på en sådan forståelse, og den kan måske være baggrund for refleksion, som nogle (f.eks. Fonagy) betragter som et sundhedstegn.

Men her kommer vi ud over Bowlbys og Ainsworths egne tanker, selvom der findes spirer til næsten alt, hvad der arbejdes med i dag.

Bowlby og Ainsworth – hvor endte de?

Både Bowlby og Ainsworth beskrives som uhyre energifyldte og flittige. Bowlby skrev til sine sidste dage, men Ainsworth blev mere skrøbelig i sine sidste år. Hun blev ifølge beretninger interesseret i, hvordan hun selv følte mere til sit tilknytningssystem med tiltagende alder. Hun fik brug for personer, der »var stærkere og klogere«.

Dette var interessant for hende, da hendes hovedinteresse altid havde været tilknytningssystemets udvikling.

Hvor meget ændredes deres synspunkter sig da i disse mange år? Svaret er: ikke ret meget, (selvom der da kunne komme tilføjelser og ændringer i detaljerne. De fulgte begge to med i den omsiggribende forskning).

Ainsworth døde i marts 1999.

I efteråret 1994 interviewede Robert Marvin hende. Marvin var vistnok en af hendes faste støtter de sidste år. En tidligere student, men nu »familie« sagde han ved hendes død. Hun var selv barnløs, men betragtede de mange elever som sin storfamilie (extended family) og de betragtede også sig selv som hendes børn (Joan Stevenson-Hinde, som kom sent til kaldte sig »et adoptivbarn.«) De taler alle om hende med stor kærlighed og respekt og siger, at hun var deres sikre base. Tydeligt er det, at hun altid var parat og hjælpsom.

I interviewet siger Marvin: »Det forekommer mig, at da du og Bowlby først begyndte at tale om tilknytningsteori, så blev I opfattet som radikalt deterministiske. Det var selvfølgelig i en periode præget af social learning theory. Men nu ser man jer, som nogen, der lægger for stor vægt på deter-

minanter i miljøet ved at fokusere så meget på moderens følsomhed. Mit eget indtryk er, at du faktisk har stået bomstille i alle årene, og at det er feltet, der har svinget som et pendul rundt om dig«.

Dette udløser en bekræftende hjertelig latter.

Hun har fortalt Grossmanns i Regensburg, at hun gerne ville have skrevet en bog om begrebet moderfølsomhed, som for hende var det centrale punkt i tilknytningsudviklingen.

Det fremgår klart, at hun er meget omhyggelig med udarbejdelsen af sine klassifikationer også hvor det angår mødrene. Hun nævner, at på et tidspunkt arbejdede hun hårdt på at udvikle en skala af moderlig varme, men det fungerede aldrig.

»For det første er det svært præcist at definere de adfærdsformer, som kunne være kritiske ved vurderingen af varme. Russell Tracy prøvede dette ved at foretage en meget detaljeret analyse af alle »kærlige« (affectionate) adfærdsformer, og det blev tydeligt, at noget så klart en kandidat for »varme« som at kysse faktisk kunne være en overfladisk berøring af kinden eller panden. Og Ugandamødrenes vane med at sætte babyen på skødet med ansigtet vendt udad i stedet for *en face* kan se ud som manglende varme, men har faktisk at gøre med deres ønske om at skabe mulighed for udforskning for barnet, og den legemlige kontakt giver en kærlig varme – tænk på hvor mange 3-årige, der kan lide at sidde på skødet hos moderen.

En anden grund til at jeg opgav er, at moderens varme ikke syntes at gøre megen forskel i sig selv – to mødre kan blive lige varme og alligevel virke meget forskelligt på deres babier. Der er stor forskel mellem varme og følsomhed, og det tog mig lang tid at blive klar over det.«

Derudover lægger hun igen vægt på betydningen af minutiose iagttagelser under naturlige forhold. Uden dem ville hun aldrig have fundet de forskellige tilknytningskvaliteter og deres sammenhæng med moderens adfærd.

Man kan se den betydning hun tillægger iagttagelsen, når hun er lidt forbeholden over for Sroufes langtidsundersøgelse, hvis resultater hun ellers anerkender som interessante. Sroufe inddeler barnets udvikling i perioder med hver sin udviklingsopgave på en meget Erik Eriksonsk måde. Ainsworth (i Greenberg, Cichetti & Cummings 1990) mener, at man kun kan finde ud af udviklingsopgaverne ved iagttagelse, ikke ved at spinde dem teoretisk ud af hovedet.

Ainsworth betød meget for Bowlby også ud over hendes teoretiske bidrag. Inge Bretherton og Everett Waters organiserede en »Celebration of Mary Ainsworths Life and Contributions« ved RSCD-mødet 1999.

Blandt de mange hilsener var også en fra Ursula Bowlby, John Bowlbys kone. Hun skrev bl.a. »De havde sådan et langt, frugtbart partnerskab. Jeg ved, at hendes arbejde var en enorm forsikring for John om at han var på det rette spor. Han manglede aldrig selvtillid, men at Mary Ainsworths ar-

bejde underbyggede hans eget, betød rigtig meget for ham. Desuden var hun sådan en *allieret* – og det havde han brug for.

Jeg kan ikke huske, at de nogensinde var uenige – undtagen selvfølgelig at John prøvede at få hende til at holde op med at kæderyge«.

Joan Stevenson-Hinde fortæller, at Ainsworth var det eneste menneske, som både Bowlby og Hinde var ivrige efter at hente i lufthavnen.

Hinde forblev en skattet diskussionspartner og Bowlby bidrog så sent som 1991 til et festskrift for Hinde (red. P. Bateson), hvor han priser Hinde for, at hans forståelse af etologien reformulerede gamle (psykoanalytiske) spørgsmål, så de kunne være genstand for videnskabelig forskning og udviklede nye metoder til deres besvarelse. Hinde kvitterer med, at han er evigt taknemmelig for, at Bowlby lærte ham eklekticisme ved at samle en gruppe med samme forskningsemne, nemlig mor-barn relationer, men forskellige teoretiske tilgange. Han anerkender også tilknytningsteorien, men advarer imod »overambitiøse påstande eller uigendrivelige begreber«. Dette har også bl.a. Sroufe tidligere set som en risiko ved den stigende popularitet.

Ursula Bowlby skrev, at »John var en opdagelsesrejsende«. Han var hele sit liv en stor Darwinbeundrer og skrev en personlig Darwinbiografi (1990), hvor han forklarede Darwins meget omdiskuterede svage helbred ud fra sin sorgteori. Det har også været antydnet, at Bowlby nok selv identificerede sig med Darwin. Hvis man kan slutte ud fra denne fysisk smukke udgivelse, var dette et kærlighedsarbejde. (Men Bowlby var næppe rigtigt a jour med aktuelle diskussioner i evolutionsteori.)

Ved det første WHO-møde i Geneve 1953 præsenterede Bowlby sig som »en mand med en mission, en eet problem mand«.

I sit allersidste skriftlige arbejde, som han læste korrektur på i sit sommerhus på øen Skye, kort tid før han døde fredeligt af et slagtilfælde, tog han, hvad han hele tiden har sagt:

»... en trang til at opretholde nærhed eller tilgængelighed til en, der ses som stærkere eller klogere, og som, hvis responsiv, elskes højt, anerkendes som en integreret del af den menneskelige natur, som har en vital rolle at spille i livet... Trangen til at holde nærhed skal respekteres, skattes og næres som kilde til potentiel styrke, i stedet for at blive set ned på...som et tegn på iboende svaghed. Dette radikale skift i vurdering med dets vidtrækkende indflydelse på, hvordan vi opfatter og behandler andre mennesker, særligt de hvis tilknytningsbehov ikke har været imødekommet og stadig ikke bliver det er, tror jeg, den mest betydningsfulde konsekvens af ændringen i begrebsrammen.

...den biologisk givne tilknytningsstrategi hos ungerne er udviklet parallelt med den komplementære forældrestrategi med responsiv omsorg. Den ene forudsætter den anden. For at systemer kan virke effektivt sammen i harmoni, må der være effektiv kommunikation imellem dem, og for ingen

mere end for de koblede systemer af forælder og spædbarn. Så det er velkomment, at kommunikation nu er kommet i fokus.«

Den samme åbenhed i kommunikation intramentalt har altid været hovedkriteriet for psykisk sundhed i psykoanalytisk tankegang.

Ainsworth ville sige, at følsomheden er afgørende for kommunikationen, og begge siger, at psykiske forsvarsmekanismer kan blokere for både klare signaler og følsomhed.

Herved er vi nået til tilknytningsteoriens grundsynspunkter, som senere forskere i traditionen har belyst så tankevækkende, og som stadig er grundlag for meget produktiv forskning, men som også undertiden synes upåagtede.

Men teorien kan bevæge sig ad mange udviklingsstier fra dette udgangspunkt.

LITTERATURTIPS til etologisk tilgang til personlighedsudvikling,(tilknytningsteori)

S.J. GOULD: *The structure of evolutionary theory*. Belknap. Harv. Univ. Press. Cambridge, Mass. og London 2002.

I denne store (1933 sider)bog står der alt hvad man kan ønske sig om evolutionsteorier med en diskussion af mange af begreberne og en a jour-føring med Goulds egen teori (som dog ikke alle er overbevist om). Bl.a. interessant om begrænsning og adaptation, samt om den fundamentale forskel på årsager til historisk oprindelse og aktuel funktionel nytte. Fængslende skrevet.

J. CASSIDY & P.R. SHAVER (eds.): *Handbook of attachment*. Guilford Press. New York. London 1999.

Stor velredigeret håndbog, hvor man kan finde oversigter og litteratur til næsten alle områder, hvor tilknytningsteorien anvendes. Væsentlig epilog af Mary Main, som nu også er ved at blive optaget af neuropsykologi – og desuden afklarer de mange misforståelser hun hyppigst støder på.

Bowlby selv er altid meget klar og god. Fuldstændig bibliografi i

SUZAN VAN DIJKEN: *John Bowlby. His early life*. Free Ass Books. London, New York 1998.

Nemmere: J. BOWLBY.: Developmental psychiatry comes of age. *Am.J. Psychiatry*, 1988, 145, 1-10.

C. MURRAY PARKES, J. STEVENSON-HINDE & P. MARRIS:(eds.):*Attachment across the life cycle*. Tavistock/Routledge. London, New York 1991.

Centrale artikler inkl. Bowlbys sidste og Main om metakognition.

Marvins interview med Ainsworth findes i

E. WATERS et al. (eds.): Caregiving, cultural and cognitive perspectives on secure-base behavior and working models: New growing points of attachment theory and research. *Monogr. Soc. Res. Child Developm.*, 1995, 60, Serial no 244.

AINSWORTH, M.D.S., BLEHAR, M.C., WATERS, E. & WALL, S.: *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Erlbaum. Hillsdale,NJ. 1978.

Den klassiske redegørelse for udviklingen af fremmedsituationsproceduren.

- S. GOLDBERG, R. MUIR, J. KERR (eds.). *Attachment theory. . Social, developmental and clinical papers*. Analytic Press. Hillsdale, NJ, London 1995 og
- L. ATKINSON & K.J. ZUCKER (eds.): *Attachment and psychopathology*. Guilford Pres. New York, London 1997.
Læseværdige artikler fra mange synspunkter, bl.a. kliniske (f.eks. Fonagy).
- J. SOLOMON & C. GEORGE (eds.): *Attachment and disorganization*. Guilford Press. New York, London 1999.
Forskellige syn på disorganisationens karakteristika og årsager. Kendte forskere.
- M.T. GREENBERG, D. CICHETTI, E.M. CUMMINGS (Eds.): *Attachment in the preschool years*. Chicago 1990.
Ainsworth er god om teori- og metodeproblemer, Main & Solomon om D-børn, Bretherton om projektive metoder.
- L. ALAN SROUFE, E.A. CARLSON, A.K. LEVY & B. EGELAND: Implications of attachment theory for developmental psychopathology. *Development and psychopathology*, 1999, 11, 1-13.
Diskussion af forskellige udviklingsveje som resultat af tidligere historie og aktuel situation. Om prædiktion som probabilistisk og ikke deterministisk. Belyst ved resultater fra langtidsundersøgelsen i Minnesota (indbefatter alderen til 17 ½ år).
- MARIO MARRONE: *Attachment and interaction*. Jessica King Publishers. London, Philadelphia 1998.
Mere konkret om Adult Attachment Interview (AAI) end jeg har set andre steder. Desuden en del om Bowlbys synspunkter, som Marrone har lært dem at kende igennem supervision.
- INGER BERNTH: *Institutionsbørn og hjemmebørn*. Munksgaard 1972.
Heri findes beskrivelser af den tidligste tilknytningsforskning og en del billeder fra Ainsworths Ugandaundersøgelse samt Harlows aber.
- Attachment and human development*, 1999, 1, 217-228 er indlæg fra Ainsworths mindehøjtidelighed. Der henvises også til www.psychology.sunysb.edu/ewaters hvor der er billeder og i øvrigt adskillige artikler.
- Attachment and human development*, 1999, 1, No 3, er et særhefte: Internal working models revisited.
Forholdet mellem psykoanalyse og tilknytningsteori er nu taget op igen. Særlig ivrige synes Steeles og Fonagy i London at være for en forsoning, men Fonagy påpeger, at Bowlby måske ikke helt forstod Freud pga. Stracheys ringe oversættelse (som Trieb oversat ved instinkt). I *Social Development*, 1998, 7, 92-141, indleder de en debat, hvori deltager prominente tilknytningsforskere.
- I *Social Development*, 2000, 55, 1093-1142 findes en diskussion om, hvorvidt tilknytningsforskningen er kulturelt skævvredet. Der tages udgangspunkt i sammenligning mellem Japan og USA.

I ovenstående litteratur kan man finde næsten al væsentlig litteratur, undtagen enkelte artikler som synes (uførtjent) at være faldet ud af systemet i tidens løb. Og så selvfølgelig den fransksprogede!
Den bringes derfor her.

Le colloque sur l'attachement organisé par Rene Zazzo, 2. edition. Delachaux et Niestle. Neuchatel. Paris 1979.